

VILNIAUS UNIVERSITETAS
MEDICINOS FAKULTETAS
IR
LIETUVOS MUZIKOS IR TEATRO AKADEMIJA

Menų terapijos (dramos terapijos specializacijos)
antrosios pakopos (magistrantūros) studijų
Baigiamasis darbas

DRAMOS TERAPIJOS METODŲ TAIKYMAS VAIKAMS UGDANT SOCIALINIUS IR
EMOCINIUS ĮGŪDŽIUS
APPLYING DRAMA THERAPY TECHNIQUES TO CHILDREN TO DEVELOP SOCIAL
AND EMOTIONAL SKILLS

SAULENĖ TAUROSEVIČIŪTĖ

Darbo vadovas

Doc. dr. Violeta Rimkevičienė

(pedagoginis vardas, mokslo laipsnis, vardas, pavardė)

Konsultantas

Doc. dr. Laimutė Samsonienė

(pedagoginis vardas, mokslo laipsnis, vardas, pavardė)

Mokslo tiriamojo darbo įteikimo data _____

(pildo atsakingas Katedros/ Klinikos darbuotojas)

Registracijos Nr. _____

(pildo atsakingas Katedros/ Klinikos darbuotojas)

Studento elektroninio pašto adresas: saulene.tauroseviute@mf.stud.vu.lt

TURINYS

TURINYS	2
SANTRAUKA	3
SUMMARY	4
TERMINŲ ŽODYNAS	5
ĮVADAS	7
1. LITERATŪROS APŽVALGA	11
1.1. Biopsichosocialinės vaikų sveikatos ir raidos samprata	11
1.1.1. Pradinių klasių mokinių raidos ypatumai	11
1.1.2. Aplinkos poveikis psichologinei gerovei ir atsparumui vaikystėje	14
1.2. Dramos terapijos taikymo vaikams analizė	17
1.2.1. Dramos terapijos vaikams aktualumas	17
1.2.2. Dramos terapijos taikymo galimybės mokykloje	19
2. EMPIRINIS TYRIMAS	21
2.1 Tyrimo metodologija	21
2.1.1. Tyrimo imtis	21
2.1.2. Struktūruotas dramos terapijos sesijų aprašymas	22
2.1.3. Tyrimo etika	26
2.1.4. Tyrimo instrumentas ir jo patikimumas	27
2.1.5. Tyrimo duomenų tvarkymas ir analizė	27
2.1.6. Tyrimo rezultatai	27
APIBENDRINIMAS IR DISKUSIJA	52
IŠVADOS	55
REKOMENDACIJOS	56
LITERATŪROS SĄRAŠAS	57
PRIEDAI	62

SANTRAUKA

Dramos terapijos metodų taikymas vaikams ugdant socialinius ir emocinius įgūdžius

Vaiko emocinė, socialinė ir kognityvinė raida ypač aktyvi. Pradinukas kasdieniniame gyvenime susiduria su daug iššūkių, su kuriais gali būti sunku susidoroti, dėl to dramos terapija- labai reikalingas įrankis padėti vaikui geriau save suprasti, nes yra sukuriama saugi erdvė reflektuoti, pasimatuoti įvairius socialinius vaidmenis, repetuoti, bandyti aiškintis ką daryti su stipriomis emocijomis, megzti ryšį su aplinkiniais. Tai – vieta, kur stiprėja vaikų socializacijos ir asmeninės tapatybės augimas.

Tyrime dalyvavo: 14 mokinių, dvi mokytojos ir psichologė.

Sesijų skaičius: 11 sesijų Lapkričio- Kovo mėnesiais, sesijos truko po 1 valandą.

Šiame tyrime apžvelgiama antrojų socialinė dinamika ir emocinė būseną per ir po dramos terapijos sesijų. Pradinė analizė apima vaikų elgesį mokykloje, jų psichologinę būseną ir socialinius aspektus. Apžvelgus dramos terapijos metodus ir jos taikymą šiai tikslinei grupei, buvo stebima, kaip dramos terapijos sesijos veikia vaikų savijautą ir kokius potyrius jie išgyvena sesijų metu. Sesijos, kurios buvo vedamos mokykloje- ypač efektyvios, nes vyko saugioje ir pažįstamoje erdvėje, kurioje vaikas praleidžia daug laiko ir išgyvena įvairias svarbias patirtis, kuriomis gali pasidalinti ir apie jas diskutuoti taip keliant sąmoningumą. Jų metu buvo taikomi įvairūs metodai, kurie skatina kūrybiškumą, saviraišką, toleranciją, padeda geriau suprasti savo emocijas, reflektuoti praėjusius įvykius ir labiau pasitikėti savimi ir kitais. Sesijų metu aiškios taisyklės ir kūrybinė laisvė leido vaikams jaustis patogiai ir skatino jų emocinį bei socialinį augimą. Į sesijas tyrimo pradžioje vaikai buvo suskirstyti į dvi grupes pagal charakterio bruožus- aktyvių ir ramių, o vėliau grupės tapo mišrios tam, kad aktyvūs ir ramūs vaikai tarpusavyje kurtų ryšį ir stiprintų bendradarbiavimą ir empatiją vienas kitam.

Po dramos terapijos sesijų buvo pastebėti teigiami rezultatai: ne tik gerėjo vaikų emocinė savijauta, bet ir sustiprėjo bendruomeniškumas bei tarpusavio pagarba. Imant interviu iš mokytojų ir psichologės, išryškėjo pastebėjimai apie geresnę dėmesio koncentraciją, didesnę pasitikėjimą savimi ir susiformavusį stipresnį ryšį tarp klasės vaikų. Taigi, dramos terapija ne tik skatina individualų vaiko emocinį ir kognityvinį vystymąsi, bet ir prisideda prie teigiamos grupės dinamikos formavimosi.

Raktiniai žodžiai: *dramos terapija, vaikai, mokykla, emocinis ugdymas, bendruomeniškumo stiprinimas.*

SUMMARY

Applying Drama Therapy Techniques to Children to Develop Social and Emotional Skills

The emotional, social and cognitive development of an eight- to nine-year-old child is particularly active. A primary school child faces many challenges in everyday life, which can be difficult to cope with, which is why drama therapy is a very necessary tool to help a child understand himself better. Drama therapy creates a safe space to reflect, to try on social roles by playing, to learn what to do with strong emotions and create connection with others. This is a place where the growth of children's socialization and personal identity is strengthened.

The research involved: 14 students, psychologist, and two teachers.

Number of sessions: 11 sessions in November-March, sessions lasted 1 hour.

This study examines the social dynamics and emotional state of children during and after drama therapy sessions. The analysis includes children well-being at school, their psychological state and social aspects. After reviewing the methods of drama therapy and its application to this target group, it was observed how drama therapy sessions affect the well-being of children and what experiences they have during the sessions. The sessions that were conducted at school were particularly effective because they took place in a safe and familiar space where the child spends a lot of time and experiences various important experiences thereby raising awareness. The important aspects of the sessions were creativity, self-expression, tolerance, learning to better understand emotions, reflecting on past events, confidence and trusting and others. During the sessions, clear rules and creative freedom made the children feel comfortable and encouraged their emotional and social growth. At the beginning of the research sessions, children were divided into two groups according to their character traits - active and calm, and later the groups became mixed so that active and calm children could build a relationship with each other and strengthen cooperation and empathy for each other.

After the drama therapy sessions, positive results were observed: not only did the emotional well-being of the children improve, but also the sense of community and mutual respect strengthened. Interviews with teachers and psychologists revealed observations of better concentration, greater self-confidence and a stronger bond between the children in the class. Thus, drama therapy not only promotes the emotional and cognitive development of individual children, but also monitors the formation of positive group dynamics.

Keywords: *drama therapy, children, school, emotional learning, team building*

TERMINŲ ŽODYNAS

Dramos terapija – aktyvi ir patirtinė praktika, kurios metu dalyviams sudaromos sąlygos pasakoti savo istorijas, kelti tikslus ir spręsti problemas, stiprinti tarpusavio santykių įgūdžius, reikšti jausmus ar pasiekti katarsį. Dramos terapijos dalyviai pasakojimų, projektinių žaidimų, tikslingos improvizacijos ir pasirodymo metu kviečiami repetuoti norimą elgesį, praktikuoti buvimą santykiuose, plėstis ir rasti lankstumą tarp gyvenimo vaidmenų ir judėti link pokyčių, kuriuose jie nori būti (Dramos terapijos asociacija, 2023).

Atsparumas - Gebėjimas sėkmingai prisitaikyti prie gyvenimo sunkumų, kurie kelia grėsmę sistemos funkcionavimui, gyvybingumui ar vystymuisi (Masten, 2014).

Aktyvieji vaikai - Aktyvių ir dėmesio sunkumų turinčių vaikų ypatumai: Nenustygsa vienoje vietoje, intensyviai mosuoja rankomis ar kojomis, rangosi kėdėje, leidžia erzinančius garsus; Negeba sėdėti ramiai, kai to reikalaujama; Lengvai išsiblaško nuo pašalinių dirgiklių; Negeba sulaukti žaidimų eilės ir pan.; Skuba atsakyti į klausimus, nors dar nebaigiama paklausti. Retai baigia tris užduotis iš eilės be trukdžių; Nesureaguoja į pirmą prašymą ar reikalavimą; Sunkiai geba laikytis kitų instrukcijų, taisyklių; Sunkiai sukaupia dėmesį atliekant tam tikra užduotėles (tačiau nori žiūrėti televizorių ar žaisti video žaidimus valandų valandas); Dažnai pereinama nuo vienos nepabaigtos veiklos prie kitos; Sunku žaisti tyliai, sunku žaisti komandinius žaidimus; Pernelyg daug kalba, nekreipia dėmesio į kitus, pertraukia kalbant kitą; Trukdo kitiems, pvz. įsikiša į kitų vaikų žaidimus; Dažnai atrodo, kad neklauso, kas yra sakoma; Dažnai pameta daiktus, būtinus veiklai darželyje; Dažnai imasi fiziškai pavojingos veiklos, neatsižvelgdamas į pasekmes, sukelia sau ir aplinkiniams pavojingas ar keblias situacijas, pvz. nežiūrėdamas išbėga į gatvę; Dėl impulsyvumo neretai pasako ką nors netinkamo. (Vilniaus pedagoginė psichologinė tarnyba, 2023).

Ramieji vaikai - Šių vaikų emocijos nebūna itin intensyvios. Jie lėtai prisitaiko prie nepažįstamos aplinkos ir žmonių. Susidraugaujant bendraamžiais jie dažnai neryžtingi ir drovūs, o pirmą kartą susitikę su naujais žmonėmis ir aplinka, linkę atsiriboti. Pradedą geriau jaustis naujoje aplinkoje ir su naujais žmonėmis tada, kai tampa labiau pažįstami. Geba įsitraukti į veiklą (American Academy of Pediatrics, 2024)

Intravertiškumas - Intraversijai būdingas atsargumas, pasyvumas ir uždurumas. Intravertai jaučiasi patogiau ir energingesni vienumoje arba mažai stimuliuojančioje aplinkoje, dažnai pirmenybę teikdami bendravimui dviese arba maža grupe. Jiems gali atrodyti, kad pernelyg didelė socialinė sąveika išsekina. (Olivia Guy-Evans, 2024)

Ekstravertiškumas - Ekstraversijai būdingi tokie bruožai kaip socialumas, atkaklumas ir linksmumas. Ekstravertai siekia naujovių ir įspūdžių ir mėgsta būti dėmesio centre. Ekstravertai klesti socialinėje aplinkoje ir jaučiasi energingi bendraudami su kitais. Jie dažnai ieško ir mėgsta grupinę veiklą ar viešus renginius. Dažnai gali apimti neramumo, vienišumo jausmas. (Olivia Guy-Evans, 2024)

IVADAS

Dramos terapija yra pakankamai nauja ir plėtojama sritis, kurios metodai susidaro iš įvairių meninių įrankių, todėl gali būti pritaikoma prie įvairių vaikų poreikių ir socialinės aplinkos sąlygų. Įvairūs tyrimai vis daugiau atskleidžia apie vaikų elgesio ir emocinės būsenos mechanizmus bei dramos terapijos poveikį jų gerovei, todėl sąmoningumas apie emocinės gerovės poveikį vaikų vystymuisi didėja ir, siekiant pagerinti vaikų psichinę sveikatą ir emocinę būseną, poreikis pasitelkti įvairias menines terapines priemones didėja, įskaitant dramos terapiją.

Pradinukų amžius - tai laikotarpis, kai ugdant svarbius asmenybės bruožus ir taikant dramos terapiją galima daryti nemažą poveikį vaikų emocinei raidai:

- Socialinis aspektas: pradinės klasės amžiaus vaikai pradeda aktyviau dalyvauti socialinėje aplinkoje. Jie susiduria su naujomis draugystėmis, mokosi bendradarbiauti, dalintis ir išmoksta laikytis bendravimo taisyklių.
- Mokymosi įgūdžiai: Tai laikotarpis, kai vaikai pradeda gilinti savo akademinės žinias ir įgyti naujų mokymosi įgūdžių.
- Emocinės raidos pokyčiai: Vaikai pradeda suvokti įvairias emocijas bei mokytis, kaip su jomis tvarkytis.
- Asmenybės bruožų formavimasis: Prasideda savo tapatybės paieškos, ryškėja charakteris. Jie tampa savarankiškesni, o tai gali turėti ilgalaikių pasekmių jų savęs suvokimui ir bendravimo gebėjimams.

Tyrimas, atliekamas mokykloje, yra ypač aktualus, nes mokykla yra vaikų socializacijos ir mokymosi vieta, kurioje vystosi jų asmeninė tapatybė. Dramos terapijos taikymas leidžia tirti ne tik terapijos poveikį individualiai vaiko emocinei raidai, bet ir jo gebėjimams efektyviai bendrauti grupėje.

Antros klasės amžiaus mokinių elgesio bruožai ir socialiniai gebėjimai yra tyrinėjami psichologinėje literatūroje. Remiantis J. Piaget, 6-10 metų amžiaus vaikai pradeda mąstyti logiškai: matematikos pamokose atlikti aritmetines užduotis, mąstyti apie konkrečius įvykius, suprasti sąvokas. Ši stadija vadinasi konkrečių operacijų stadija. (Juknevičienė, 2012). Šioje stadijoje, tam, kad vaikas geriau suprastų informaciją, reikia konkrečių pavyzdžių. Taip pat svarbu pastebėti, kad antros klasės mokiniai pradeda labiau kreipti dėmesį savo bendraamžių nuomonei ir gebėjimui dirbti grupėje. Aplinka yra svarbi, tačiau stipriai veikia ir vaiko asmenybės bruožai ir gebėjimai. Remiantis C.G. Jungo teorija apie asmenybės tipus, intravertiški vaikai gali

būti linkę užsisklęsti save ir būti atsargesni bendraudami su kitais (Geyer, 2012). Kiti tyrėjai Asendorpf (2009) pažymi, kad intravertiški vaikai gali būti labiau linkę į nerimą ir jautrumą socialinėms situacijoms, todėl jiems sunkiau prisitaikyti prie mokyklos aplinkos, o ekstravertiški vaikai yra linkę elgtis atvirkščiai- yra daug drąsesni, orientuoti į aplinką, veiksmą, yra ne tokie jautrūs. Be to, kaip žymi Čekuolienė (1991), Bowlby atlikti tyrimai apie prierašumo teoriją parodė, kaip ankstyvos vaikystės prisirišimas prie žmonių, kurie jais rūpinasi taip pat gali paveikti jų vėlesnį socialinį elgesį. Vaikai, neturintys saugių prierašumo ryšių, gali būti linkę į konfliktus ir būti labiau jautrūs stresui ir nestabilumui. Aktyvūs vaikai gali turėti neigiamą poveikį labai ramiems vaikams - šių dviejų vaikų grupių kontrastas gali sukelti iššūkių klasės socialiniame kontekste. Labai ramūs vaikai gali būti linkę būti introvertiško elgesio ir pageidauti labiau saugios ir struktūrizuoto pobūdžio aplinkos, tačiau aktyvūs vaikai, kurie siekia dominuoti arba ieško nuotykių, gali sukelti neigiamų emocijų ir sukurti įtampos atmosferą labai ramių vaikų tarpe. Vaikai, priskirti ramių ir introvertiškų vaikų grupei yra priversta bendrauti ar veikti su itin aktyviais vaikais, gali jaustis nesaugūs ir nekomfortiškai. Tai gali sukelti padidėjusį stresą, nerimą ir sumažinti šių vaikų saviverę, trukdyti mokymosi pasiekimus. Draugystė su tolerantiškai ir draugiškai bendraujančiais bendraamžiais gali padėti sumažinti stresą ir padidinti emocinį gerovę, tai galima teigti remiantis Ferrer ir Fugat (2001) pateiktomis išvadomis. Tai nagrinėjo ir Gottman (1983): vaikų probleminis elgesys, konfliktai, nesutarimai gali būti susiję su jų gebėjimu valdyti savo emocijas ir bendrauti su kitais, o draugystė su bendraamžiais turi labai didelę įtaką vaiko psichologinei sveikatai. Ir priešingai, sąveika su problemiškais ar agresyviais bendraamžiais gali didinti pradinukų susirūpinimą ir stresą. Konfliktai dažnai įvyksta dėl to, kad vaikas nesugeba susidoroti su užklupusiomis emocijomis ir nežino, kaip jas išreikšti (Thériault, 2009). Nedrąsių vaikų tendencija užsisklęsti aplinkoje, esant aktyviems, gali būti susijusi su savivertės ir savęs suvokimo trūkumu. Remiantis Deci (1971) tyrimais, šie vaikai gali susidurti su emocinės savireguliacijos sunkumais ir turėti sumažėjusią savivertę dėl trūkstamo pasitikėjimo savimi ir noro siekti tikslo. Kita šio amžiaus vaikų socialiniame gyvenime pasitaikanti problema - patyčios. Nagrinėjant Olweus (2013) darbą, galima teigti, kad patyčių aukos gali patirti emocinį ir psichologinį smurtą, kuris gali turėti ilgalaikį poveikį jų emocinei gerovei ir socialiniam prisitaikymui.

Vienas iš dramos terapijos pradininkų- Moreno (1934). Jis sukūrė "psichodramos" sampratą, kuri apima vaidmenų žaidimo ir improvizacijos naudojimą, siekiant padėti individams iširti ir išspręsti psichologines problemas. Dramos terapija yra psichoterapijos forma naudojanti įvairias kūrybines meno formas: teatrą, improvizaciją, žaidimą, istorijos pasakojimą siekiant padėti pacientams nagrinėti jų emocijas, elgesį ir santykius. Ypač natūraliai dramos terapiją priima vaikai, nes visos terapinės veiklos, vykstančios sesijos metu, veikia žaidimo principu. Ji gali būti

naudojama įvairių psichikos sveikatos problemų sprendimui ar palengvinimui, pavyzdžiui, nerimą, depresiją, traumas ir priklausomybes, o taip pat - ir padedant vaikams, kuriems svarbu ugdyti kūrybinę saviraišką bei stiprinti pasitikėjimą savimi ir kitais (Winnicott, 2009)

Remiantis Higienos instituto duomenimis (2020), akivaizdu, kad psichikos, elgesio ir emocijų sutrikimais sergančių vaikų iki 18 m. nuolat daugėja: nustatyta, kad 1 000 gyventojų, 2015 m. vaikų sergamumas psichikos, elgesio ir emocijų sutrikimais buvo 93,75 atvejų, o 2020m. – net 112,03 atvejų. Sutrikimu laikomas elgesys, kuris iškreipia asmenybės raidą, yra socialiai nepriimtinas, neatitinka visuomenės moralės normų ir trikdo asmenybės socializacijai. Dramos terapija tinka vaikams, nes moko būdų kaip elgtis ištikus sunkumams, skatina savęs suvokimą, savigarbą ir savęs priėmimą, taip pat gerina komunikaciją ir socialinius įgūdžius, taip pat gali būti naudingas įrankis konfliktų sprendimui ir santykių gerinimui. Vaidindami ir „pasimatavē“ skirtingus scenarijus ir vaidmenis, jie gali geriau suprasti save ir kitus, išreikšti savo poreikius ir ribas. Vienas pagrindinių dramos terapijos privalumų yra tai, kad ji leidžia pacientams išreikšti save ne žodžiais, o kūrybiškai - tai gali būti ypač naudinga tiems, kurie sunkiai reiškia savo jausmus ir patirtis jas įvardijant žodžiais (Valstybinis psichikos sveikatos centras, 1999).

***Tyrimo objektas** – Pradinių klasių mokinių socialinės dinamikos ir emocinės būsenos klasėje stebėjimas bei dramos terapijos patirtis.*

***Darbo tikslas** – Atskleisti antros klasės vaikų socialinę dinamiką, emocinį būvį per ir po dramos terapijos sesijų.*

Darbo uždaviniai:

1. Išanalizuoti vaikų elgesį mokykloje prieš dramos terapijos intervenciją, jų psichologinę būseną ir ją lemiančius socialinius veiksnius.
2. Apžvelgti dramos terapijos specifiką ir taikymą tikslinei grupei.
3. Vedant dramos terapijos sesijas stebėti vaikų psichologinės kaitos procesą.

Tyrimo tipas: Šiame darbe yra naudotas kokybinis intervencinis tyrimo metodas, eksperimentinis grupių tyrimo tipas. Tyrimas atliktas naudojant interviu ir stebėjimą.

1. LITERATŪROS APŽVALGA

1.1. Biopsichosocialinės vaikų sveikatos ir raidos samprata

1.1.1. Pradinių klasių mokinių raidos ypatumai

7-8 metų amžiaus mokiniai, išgyvena laikotarpį, kuriame vyksta daug svarbių fizinių, emocinių ir pažinimo - kognityvinių pokyčių. Šio amžiaus vaikai pradeda kitaip suvokti pasaulį. Piaget kognityvinio vystymosi teorija nagrinėja kognityvinių įgūdžių kaitą: antros klasės mokiniai patiria konkretaus operacijų stadijos pradžią, o tai reiškia, kad vaikai šiame amžiuje jau geba atlikti konkrečias operacijas ir suvokti sąvokas. Pavyzdžiui, vaikai šiame amžiuje, dalyvaudami matematikos pamokoje, vaikai nagrinėja bei sprendžia problemas ir supranta paprastas matematinės užduotis - jie mokomasi sudėties, atimties, daugybos, dalybos. Vaikai gerina savo racionalaus mąstymo įgūdžius, pradeda mąstyti konkrečiais objektais (Saragih, 2022). Piaget taip pat analizavo ir moralės raidą. Jis išskyrė moralę į dvi stadijas:

1. Heteronominė moralė. Ši stadija būdinga 5-10 metų vaikams. Mažas vaikas taisykles, kurias įveda suaugusiojo autoritetas, priima kaip neginčijamą faktą, galvoja, kad jų neįmanoma keisti, o ne sąmoningai jas vertina ir priima arba nepriima. Taip pat, vaikas suvokia, kad visi kiti mąsto lygiai taip pat, kaip ir jis pats, dėl to taisyklių nekvestionuoja. Vaiko požiūris į jas, kaip į ypač svarbias ir negalimas keisti, priklauso nuo dviejų veiksnių, kurie sukuria vaiko moralės supratimą: suaugusysis, kurį vaikas priima kaip autoritetą ir kognityvinės brandos trūkumas. Šis vaiko moralės supratimas yra apibrėžiamas tuo, kad būtina laikytis autoriteto nustatymų taisyklių, nes kitaip bus susilaukta bausmės.
2. Autonominė moralė. Tokia moralė būdinga jau vyresniems, 10 metų ir dar labiau suaugusiems vaikams. Tuo laikotarpiu, augant ir gerinant kognityvinius gebėjimus, vyksta moralinis kismas, nes individas įgyja daugiau kognityvinių žinių apie socialiai priimtas normas, todėl vaikas pradeda kvestionuoti suaugusiųjų šventą autoritetą, įgyja didesnę autonomiškumą, todėl pradeda daugiau mąstyti savarankiškai, kritiškai, kelti klausimus, taip pat, stebėdamas kitų elgesį- bendraudamas su bendraamžiais, pereina iš heteronominės samprotavimo stadijos į autonominę. Tam ypač daug prasmės turi vaiko aplinka: socialinis gyvenimas, kitų vaikų elgesys. Gilindamasis ir mąstydamas apie įvairias situacijas, vaikas pradeda suprasti, kad elgesys vertinamas ne tik pagal tai, kas įvyksta, bet ir pagal tai, kokie

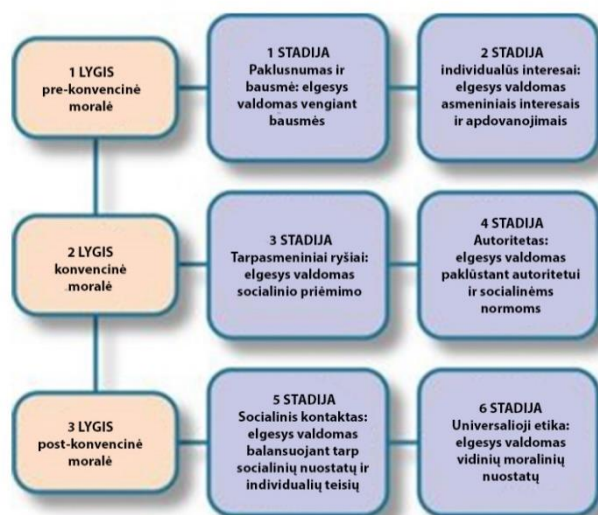
buvo subjekto ketinimai. Pradedama giliau nagrinėti situacijas ir suprantama, kad žmonių atliekami veiksmai nėra tik geri ar blogi (Lietuvių kalba ir Literatūra, 2013).

Šį supratimą, kas yra teisinga ir neteisinga, vaikas ypač aktyviai ugdo pradinėse klasėse, tai nagrinėja ir Kohlbergas savo moralinio vystymosi teorijoje (Zajančkauskaitė, 1997) Kohlbergas teigia, kad vaikai pradeda plėtoti supratimą apie moralines taisykles ir vertybes, šis supratimas tampa sudėtingesnis ir platesnis. Pradinių klasių mokiniai gali jau pradėti suprasti, kas yra teisinga ir neteisinga ir pradeda kurti savo vidines elgesio taisykles, grindžiamas ne tik bausmės ir apdovanojimo sąvokomis, bet vidinėmis moralinėmis vertybėmis (pav. 1). Kohlbergas teigia, kad šis moralinis vystymasis gali būti suskirstytas į tris dalis:

1. Ikikonvencinė moralė - tai yra pirmasis moralinio išsivystymo lygis, trunkantis maždaug nuo 3 iki 7 metų. Šio lygmens metu vaikai priima kitų autoritetą (ir moralės kodeksą), o tai dažniausiai yra autoritetingi suaugusieji, kurie supa vaiką: tėvai, mokytojai. Ši moralė pasireiškia tuo, kad vaikas laikosi taisyklių tik todėl, nes nenori patekti į bėdą arba nori gauti norimą atlygį, o jo lygis daugiausia grindžiamas tuo, ką vaikui sako autoritetai, o ne tuo, kas, jų manymu, yra teisinga ar neteisinga- vaikas dar nesigilina į situaciją ir jos nenagrinėja sąmoningai ir kritiškai. Valdžia yra už individo ribų, o vaikai dažnai priima moralinius sprendimus remdamiesi tik pasekmėmis- jei veiksmo atlikimo rezultatas- bausmė, vadinasi veiksmas yra netinkamas, blogas, o jei veiksmo rezultatas- norimas atlygis, vadinasi yra geras. Taigi, šio lygio moralę turintis vaikas dar neturi savo asmeninio supratimo apie teisingą ir neteisingą elgesį ir mano, kad kažkas yra gerai, jei už tai gauna atlygį, ir blogai, jei už tai yra nubausti- vaikai neturi asmeninio moralinio kompasas, o vadovaujasi autoritetingo suaugusiojo taisyklėmis.
2. Konvencinė moralė. Tai- moralinio vystymosi fazė, kuri vyrauja kai vaikui yra apie 8-13 metų, kuri jau tampa orientuota ne tik į autoritetingo suaugusiojo sukurtas taisykles, bet ir į vaiką supančios aplinkos normas ir ji būna grindžiama tradicijomis, kultūrine apsuptimi ar įprastomis, priimtomis elgesio taisyklėmis - vaikas pradeda stebėti aplinką. Vaiko autoritetas yra priimamas kaip savas, pamatinis, tačiau vyksta ir samprotavimas, kuris yra remtinas grupės, kuriai priklauso asmuo, normomis. Socialinė sistema, pabrėžianti pareigas už santykius ir socialinę tvarką, yra laikoma pageidautina ir turi turėti įtakos mūsų požiūriui į teisingą ir neteisingą. Taigi žmonės, kurie vadovaujasi įprastine morale, mano, kad norint palaikyti tvarką ir užkirsti kelią problemoms, svarbu laikytis visuomenės taisyklių ir lūkesčių. Pavyzdžiui, atsisakymas sukčiauti testo metu yra įprastinės moralės dalis, nes sukčiavimas gali pakenkti akademinėi sistemai ir sukelti visuomenės problemų.

3. Pokonvencinė moralė. Postkonvencinė moralė yra trečiasis moralinio išsivystymo lygis ir jai būdingas individo supratimas apie universalius etinius principus (McLeod, 2024).

Pagal L. Kohlbergą, stadijose galimas tiek pagreitėjęs, tiek sulėtėjęs vystymasis įvairiame amžiuje. Kiekvienam lygmeniui priskirtos 2 stadijos, tad iš viso- 6 žmogiško suvokimo pakopos. Aštuonerių metų amžiaus vaikai yra priskiriami pirmam ir antram lygmeniui. Ikikonvenciniame lygmenyje, kas gerai, o kas blogai nustatoma remiantis išorės autoritetais, o konvencinio laikotarpio metu imama suprasti socialines normas, jos laikomos moralės pagrindu, tačiau jau gali būti bandoma jomis manipuluoti.

pav. 1 Moralinio vystymosi iliustracija (Nicole Arduini-Van Hoose, 2023)
<https://courses.lumenlearning.com/adolescent/chapter/theories-moral-development/>

Kartu su loginio mąstymo ir moralės augimu, yra pastebima ir tai, kad šio amžiaus vaikai, eidami į mokyklą susiduria su sau ar tėvų iškeltais tikslais, kuriuos pasiekia ir jaučiasi gerai arba nepasiekia ir jaučia kaltę. Tai nagrinėja Eriksonas savo psichosocialinio vystymosi teorijoje, kurioje teigiama, jog skirtinguose raidos stadijose žmogus susiduria su tam tikrais iššūkiais, o nuo to, kaip žmogui pasiseks su tuo susitvarkyti, priklauso jo tolimesnis augimas (2004). Pradinių klasių mokiniai yra priskirti ketvirtajai, meistriškumo ir menkavertiškumo, stadijai, kuriai yra priskiriami šešerių- dvylikos metų amžiaus vaikai. Šis raidos laikotarpis pasižymi tuo, kad vaiko pagrindinis tikslas yra būti produktyviu ir sėkmingu, vyrauja didelis kompetencijos lygis su bendraamžiais, ypač svarbus pasisekimas mokykloje. Jei pasiekti tikslo individui nepavyksta ar

yra susiduriama su vienokiomis ar kitokiomis nesėkmėmis, dažnai yra jaučiamas nepilnavertiškumo jausmas, sumažėja savivertės jausmas. Šioje stadijoje yra ypač svarbus artimųjų palaikymas. Eriksonas pabrėžia, kad pradinukai kasdieniame gyvenime susiduria su veiklomis, kurios susijusios su motyvacija ir kaltės jausmu. Vaikai šiame amžiuje taip pat pradeda aktyviai ieškoti savo identiteto ir savarankiškumo užsibrėždami norimus pasiekti tikslus, bet kartu gali susidurti su kaltės jausmu dėl savo nepageidaujamų veiksmų (Orenstein, Lewis, 2022).

Uhlendorff (2004) savo tyrime nagrinėja raidos užduotis, kurios yra būdingos tam tikram amžiaus laikotarpiui. Uhlendorff pateikia šeimos kelionės traukiniu pavyzdį, kuriame dalyvauja mama, vyresnė dukra ir jaunesnis sūnus. Vaikas nekantrauja, kada galės išlipti ir suvalgyti ledų ir susiduria su sunkumu išlikti įtemptoje situacijoje, kai tenka atidėti norimą veiklą. Vyresnioji dukra- atvirkščiai- šią reikmę geba suvaldyti, nes ankstesniame amžiuje ji buvo išugdyta. Su tokia situacija vaikai susiduria dažnai- ir namuose, ir mokykloje, todėl svarbu šį įgūdį stiprinti tam, kad vėliau vaikas taptų atsiparesnis (Uhlendorff, 2004). Uhlendorff rėmėsi Robert Havighurst iškelta teorija, kad kiekvienam amžiaus etapui būdingi specifiniai iššūkiai ir uždaviniai, kuriuos individai turi įveikti tam, kad sėkmingai pereitų į tolesnį vystymosi etapą. Pradinio ugdymo amžiaus vaikai susiduria su specifiniais iššūkiiais ir uždaviniais, susijusiais su socialiniu prisitaikymu, mokymusi bendrauti ir kurti santykius su aplinkiniais. Vystymo užduotis vidurinėje vaikystėje (6-12 metų) apima įprastiems žaidimams reikalingų fizinių įgūdžių gerinimas, bendradarbiavimo su bendraamžiais gebėjimo ugdymas, asmeninės nepriklausomybės siekimas bei vyriškų ar moteriškų socialinių vaidmenų atpažinimas (Practical Psychology, 2023). Šių ypatybių gerinimas yra ypač svarbus, nes padeda sėkmingai pereiti į tolimesnį raidos etapą.

1.1.2. Aplinkos poveikis psichologinei gerovei ir atsparumui vaikystėje

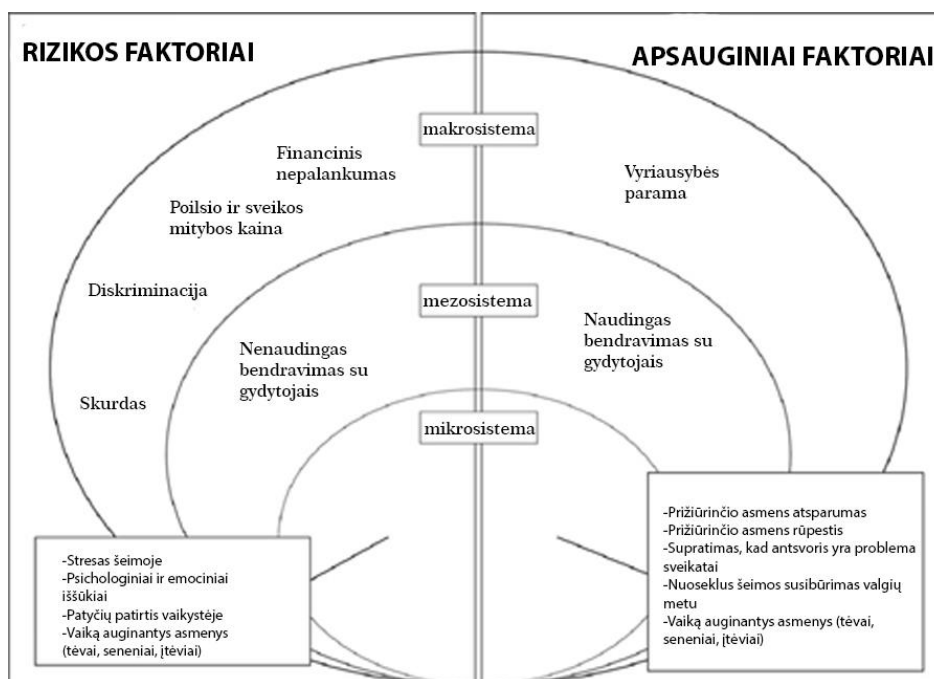
Atsparumas- tai įgūdis, kuris padeda vaikams, susidūrus su sunkumais, juos įveikti - susidoroti su stresu ir nepalankiomis situacijomis, kurios dažnai gali užklupti netikėtai. Jis atspindi vaiko gebėjimus kuo efektyviau mokytis gyvenimo įgūdžių ir kaupti įrankius, kurie padėtų iškilus sunkumams, todėl tai yra ypač svarbu, nes gyvenimas dažnai būna neprognozuojamas, ir vaikai, turintys aukštą atsparumo lygį, gali lengviau adaptuotis prie pokyčių ir išlaikyti emocinę pusiausvyrą netgi kai supa sunkios aplinkybės. Įveikus šiuos sunkumus, auga pasitikėjimas savimi, o taip pat- tai padeda kurti stiprius ryšius ne tik su savimi, bet ir kitais. Taigi, atsparumas yra ne tik svarbus įgūdis, padedantis vaikams įveikti sunkumus dabar, bet taip pat ir padeda jiems efektyviai augti, vystytis ir tapti stipriais, pasitikinčiais savimi suaugusiais.

Šia temą nagrinėjo ir suformulavo teoriją apie atsparumo svarbą vaikų raidoje psichologijos profesorė Ann Masten (2015). Ji pastebėjo, kad vaiko gebėjimai prisitaikyti prie sunkumų ir stresą keliančių situacijų stipriai atsispindi jų vidiniuose gebėjimuose ir juos supančioje aplinkoje. Atsparumas nėra tiesiog gebėjimas atsilaikyti stresą keliančiose situacijose, bet daugiau susijęs su gebėjimu prisiimti atsakomybę už savo reakcijas ir rasti būdą, kaip su tuo susidoroti taip, kad rezultatas būtų apdovaujantis įgaunant teigiamos patirties ir išsiugdant dar stipresnį atsparumą. Tuppett Yates, Fanita Tyrell ir Ann Masten (2015) savo tyrime rašo, kad nors ir gyvenime pasitaikančios rizikingos situacijos dažniausiai yra susijusios su neigiamais arba nepageidaujamais rezultatais, atspariose asmenybėse esantys vidiniai įgūdžiai su jomis susidoroti suteikia galimybę teigiamam augimui - individui iš situacijos pasimokyti ir įgyti dar daugiau atsparumo. Tai reiškia, kad atsparumo išmokstama ir jis gali būti stiprinamas vaikui augant ir mokantis susiduriant su įvairiomis situacijomis. Masten pažymi, kad atsparumo stiprumui įtakos turi ne tik vaiko vidinės savybės ir įgūdžiai, bet ir išoriniai veiksniai- šeima, mokykla ar kiti supantys autoritetai. Masten pastebi, kad vaikai, kurie išgyvena traumuojančius gyvenimo įvykius, dėl šeimos palaikymo, jiems pasibaigus, sugeba išlaikyti stiprią emocinę ir psichinę sveikatą. Anksčiau minėtame tyrime nurodoma, kad stiprūs santykiai tarp tėvų ir vaikų užima itin svarbią vietą kiekviename tyrėjų atliktame tyrime apie vaikų atsparumą. Masten (2018) taip pat rašo, kad besivystančio organizmo atsparumas yra sudėtingas, dinamiškas ir nuolat kintantis, nes pats individas ir jį supanti aplinka vis keičiasi, dėl to kinta ir santykiai su aplinkiniais žmonėmis bei paties žmogaus vidiniai resursai. Dar giliau aplinkos svarbą individui nagrinėjo Bronfenbrenneris (1994)- jis pirmasis sukūrė teoriją, vadinamą Ekologinėmis sistemomis (pav. 2), kuri pabrėžia, kad vaikų raidos sėkmė yra glaudžiai susijusi su individo aplinka, kurioje jis auga ir vystosi. Bronfenbrennerio teorija susideda iš penkių pagrindinių aplinkos sistemų:

- Mikrosistema: Tai yra artimiausia vaiko aplinka, kurioje jis tiesiogiai dalyvauja ir interakcijose su šeima, bendraamžiais, mokytojais ir kitomis socialinėmis grupėmis. Ši sistema veikia tiesioginį vaiko vystymąsi. Mikrosistema yra pasikartojančios veiklos vaiko gyvenime, socialinės rolės.
- Mezosistema: Tai yra bendradarbiavimas tarp skirtingų mikrosistemų, pvz., šeimos ir mokyklos arba šeimos ir draugų grupės. Ši sistema svarbi, nes sąveikos tarp skirtingų mikrosistemų gali turėti didelį poveikį vaiko vystymuisi. Bronfenbrenneris pažymi, kad pradinių klasių mokiniai, kurių klasėje vyksta stiprus bendradarbiavimas tarp tėvų ir mokinių, ne tik turėjo didesnę motyvacijos lygį ir sėkmingesnę perėjimą į aukštesnes klases, bet ir aukštesnius įvertinimo balus pamokose (Bronfenbrenneris, 1994).
- Egzosistema: Tai yra aplinkos elementai, iš kurių bent vienas vaiką veikia netiesiogiai. Ši sistema taip pat gali turėti svarbų poveikį vaiko raidai, o svarbiausios, didžiausią įtaką

vaiko šeimai, mokyklai ir bendraamžių ratui darančios egzosistemos yra tėvų darbo aplinka, šeimos bei giminės tarpusavio ryšiai ir santykiai su kaimynystėje, bendruomenėje gyvenančiais žmonėmis (Bronfenbrenneris, 1994).

- Makrosistema: Ji susideda iš mikrosistemos, mezosistemos ir egzosistemos. Tai yra plačiau suprantamas kultūrinis ir socialinis kontekstas, kuriame vaikas auga: tai apima socialines normas ir vertybes, politinę sistemą (valstybės politika, įstatymai ir vyriausybės veikla), ekonominės gyvenimo sąlygos- pavyzdžiui, darbo rinka ir pajamų nelygė, finansiškai veikianti įvairias galimybes, kultūrinis aspektas: kalba, tradicijos, priimtinos meno formos, religija ir kitos kultūrinės charakteristikos. Taip pat makrosistema apima ir socialines institucijas: tai švietimo sistema, sveikatos priežiūra, teisinė sistema bei laiko ir istorijos aspektas, kuris taip pat gali turėti svarbų poveikį vaiko vystymuisi.

pav. 2 Ekologinių sistemų teorijos iliustracija (Sara Lappan, José Rubén Parra-Cardona, Marsha Carolan, Lorraine Weatherspoon, 2019) https://www.researchgate.net/figure/Risk-and-protective-factors-in-health_fig1_331722009

Taigi, ši teorija įvertina, kad vaiko raida priklauso ne tik nuo vidinių resursų, bet ir nuo sąveikos su įvairiomis aplinkos sistemomis ir kontekstais, tad, norint suprasti vaiko raidą, svarbu atsižvelgti į aplinką, kurioje jis gyvena, ir jos įtaką jo elgesiui, gebėjimams ir patirčiai.

Masten (2018) atkreipia dėmesį į vidinius išteklius, Bronfenbrenneris iškelia išorinių veiksnių svarbą vaiko raidai, o Michaelas Rutteris bei Ann Bachanan nagrinėja tai, kad ir vidiniai, ir

išoriniai veiksniai lygiai tiek pat turi įtakos vaiko raidai ir psichologinei sveikatai. Rutteris (2003) savo teorijoje aprašo apie rizikos ir apsaugos veiksnius (risk and protective factors). Jis atliko šeimos stabilaus gyvenimo stokos poveikio vaikams tyrimą ir taip pat įrodė, kad tam tikros mokyklų ypatybės turi įtakos jų mokinių pasiekimams. Rutteris nustatė, kad vaikams svarbus ne vienintelis prisirišimas prie motinos, bet keli prisirišimai ir taip pat, nagrinėjo, kaip nepriteklius ankstyvame amžiuje veikia vaiko vystymąsi, prierašumas ir naujų santykių formavimąsi (Jacobs foundation, 2021). Buchanan (2014) taip pat gvildena šią temą ir savo tyrime apžvelgia, kad netinkamos vaikų supančios gyvenimo sąlygos ir neigiamos patirtys padidina neigiamų raidos rezultatų vaikams tikimybę. Neigiamas gyvenimo sąlygas ir patirtis apima nepalanki ekonominė situacija, šeimos nestabilumas: smurtas, tėvų priklausomybė nuo narkotikų ar alkoholio bei psichologinės problemos, socialinis atstūmimas ar netinkamos ugdymo sąlygos- tai gali pakenkti vaiko psichologinei sveikatai bei turi stiprų neigiamą poveikį vaikų kognityvinei, emocinei ir socialinei raidai, o tai dažnai lemia iššūkius akademinėje veikloje, sukelia elgesio problemų ir psichologinių sunkumų atsiradimą. Tačiau Buchanan taip pat pažymi apsauginių veiksnių svarbą, nes tai mažina neigiamų padarinių riziką. Apsauginiai veiksniai yra aplinkos elementai ar vidinės individo savybės, kurios skatina atsparumą ir teigiamą vystymąsi, net ir susiduriant su iššūkiais. Tai – stiprūs šeimos tarpusavio ryšiai- globa ir nuolatinis rūpinimasis, teigiamas bendraamžių tarpusavio bendravimas ir palaikymas, kokybiškas ugdymo įstaigos darbas bei galimybė išsireikšti kūrybiškai. Buchanan tyrimai akcentuoja svarbą identifikuoti ir stiprinti šiuos apsauginius veiksnius, siekiant apsaugoti vaikus nuo neigiamų rizikos padarinių ir skatinti jų bendrą psichologinę ir emocinę gerovę. Be to, Buchanan akcentuoja, kad apsaugos ir rizikos veiksniai, su kuriais vaikas susiduria gyvenime, sąveikauja vienas su kitu- stiprus šeimos ryšys padeda sumažinti neigiamų poveikių riziką, tuo tarpu skurdi aplinka gali trukdyti šiam ryšiui vystytis (Buchanan, 2014).

Apibendrinant galime teigti, kad ypač svarbu ugdyti vaiko atsparumą per teigiamos aplinkos sudarymą ir vidines vaiko žinias, kokių veiksmų imtis iškilus sudėtingai situacijai.

1.2. Dramos terapijos taikymo vaikams analizė

1.2.1. Dramos terapijos vaikams aktualumas

Menų terapija, apimanti įvairias meno formas, tokias kaip dailė, muzika, teatras ir šokis, yra ypač naudinga terapinė priemonė vaikams, nes per kūrybinę išraišką leidžia išreikšti savo

jausmus, patirtis ir mintis, o tai skatina jų emocinę raidą ir psichologinį augimą. Labai svarbu yra tai, kad saviraiška galima nebūtinai naudojantis verbaline kalba- vaikai gali naudoti dailės priemones, muziką ar judesį kaip kalbos formą, taip yra sukurta erdvė jiems autentiškai save išreikšti. Nagrinėjant Berghs, Prick, Vissers ir Hooren (2022) tyrimą aišku, kad dramos terapijos sesijos yra įvairiapusiškai naudingos. Dramos terapija taip pat yra svarbi dėl jos vaikų emocinės raidos ir socialinės integracijos skatinimo. Vykdamas įvairius meninius saviraiškos procesus, vaikai išgyvena ir apmąsto įvairias emocijas- jas aptaria, reflektuoja, išmoksta stebėti save, savo reakcijas ir veiksmus įvairiose situacijose. Taip pat, kadangi sesijos vyksta grupėse, yra skatinamas ir bendraamžių vaikų tarpusavio bendradarbiavimas ir gerinami komunikacijos gebėjimai, net ir vaikams, kurie susiduria su sunkumais kalbėdami ar išreiškdami savo jausmus žodžiais. Taip pat, dramos terapijos metodai būti pritaikyti skirtingiems vaikų poreikiams ir gebėjimams- gali būti naudojama tiek individualiose terapijos sesijose, tiek grupinėse terapijos veiklose, tiek ugdymo įstaigose ar bendruomenėse. Todėl ji yra patogiausiai pritaikoma įvairioje aplinkoje ir, vedant pritaikytus užsiėmimus, gali būti efektyvi tiek vaikams, turintiems psichologinių sunkumų, tiek sveikiems vaikams, siekiantiems emocinio ir kūrybinio tobulėjimo. Remiantis Andrade Loza (2017) išvadomis, dramos terapijos sesijoje yra ypač svarbu sukurti saugią aplinką. Kiekvienas vaikas dramos terapijos sesijose bus laukiamas ir jausis gerai, nes vedančiojo sesiją užduotis- sukurti saugią aplinką vaikui, kurioje jis galės jaustis laisvai, kur bus išklaudytas ir palaikomas, o taip pat, metodikoje vyrauja žaidimas, o tai suteikia vaikams galimybę drąsiai išreikšti save ir kurti kažką naujo, nes dramos terapijos sesijų metu yra itin svarbu leisti vaikui žinoti, kad jis yra svarbus. Tai skatina vaiko pasitikėjimą savimi, vaizduotę ir asmeninį augimą, taigi, menų terapija yra aktualus kiekvienam vaikui ir svarbus įrankis, padedantis ugdyti savo atsparumą įveikti gyvenime pasitaikančius sunkumus ir augti emociniu ir psichologiniu požiūriu (Winnicott, 2009).

Nagrinėjant vaikų raidą ir mokymąsi, išryškėja tai, kad žaidimas, kuris yra vienas svarbiausių metodų, taikomų dramos terapijoje, nėra tik smagus laiko praleidimas. Tai- ypač veiksminga priemonė vaikui vystytis ir mokytis. Tai, kad žaidimas yra ypač svarbi priemonė vaiko emociniam, socialiniam ir intelektualiniam vystimuisi, įrodo Vygotskis (1978). Remiantis Vygotskio teorija galima teigti, kad žaidimas gali būti ne tik individuali veikla, bet dažnai yra ir socialinis procesas, kuriame dalyvauja vaikas kartu su savo bendraamžiais ir suaugusiaisiais- žaidimo vaikas tampa aktyviu dalyviu socialiniame kontekste, kur jis bendrauja, dalinasi suvokimais ir mokosi iš kitų stebėdamas ir atkartodamas įvairias gyvenimiškas situacijas: konfliktus, problemas, priimtinius ir nepriimtinius veiksmus ir panašiai- žaidime visada yra taisyklės. Nors žaidimo taisyklės yra priskirtos tik įsivaizduojamam procesui, jos atspindi realaus gyvenimo taisykles. Vygotskis pateikia pavyzdį: jei mergaitė žaidžia, kad lėlė yra jos vaikas, ji su lėle elgiasi taip, kaip mama elgiasi su savo vaiku realybėje- mergaitė atkartoja ir repetuoja

anksčiau pastebėtas gyvenimiškas situacijas. Taigi, jei vaikas žaidžia mamą, jis laikysis motiniškų taisyklių. Vygotskio teorija pabrėžia, kad žaidimas yra svarbi mokymosi forma, nes žaidimo metu vaikas gali eksperimentuoti, įgyti naujų įgūdžių ir supratimo apie įvairias gyvenimiškas situacijas, todėl ir gerinti savo supratimą apie pasaulį. Žaidimas taip pat skatina vaikų kūrybiškumą, emocinį savęs pažinimą, gerina problemų sprendimo ir socialinius įgūdžius. Tai įrodo, kad dramos terapijos metodai, kuriuose žaidimas užima ypatingai svarbią vietą, yra naudingas dirbant su antros klasės amžiaus vaikais.

Vienas dramos terapijos sesijų teigiamo poveikio pavyzdys- Feniger-Schaal and Koren-Karie (2021) atliktas tyrimas, kuriame dalyvavo 60 moterų ir vaikų iš socialiai remtinių šeimų. Pagrindinis šio tyrimo rezultatų matavimo metodas buvo tėvų nuovokumas, kuris buvo įvertintas naudojant tėvų kompetencijos jausmo skalę. Tyrėjai taip pat įvertino vaikų elgesio ir emocinių sutrikimų lygį naudodami vaikų elgesio kontrolės sąrašą ir emocinių sutrikimų skalę. Tyrimo rezultatai parodė, kad dramos terapijos intervencija buvo veiksminga pagerinant tėvų nuovokumą ir mažinant vaikų elgesio ir emocinių sutrikimų lygį. Be to, buvo pastebėtas patobulinimas kitose srityse: sumažėjęs motinų streso, nerimo ir depresijos lygis. Šie duomenys rodo, kad dramos terapija gali turėti teigiamų socialinių, klinikinių ir elgesio rezultatų moterims, turinčioms vaikus su emociniais ir elgesio sutrikimais. Nustatyta, kad dramos terapija ypač naudinga vaikams, nes suteikia jiems saugią ir palaikančią erdvę išreikšti save ir tyrinėti savo emocijas. Vaidmenų ir kitos interaktyvios veiklos metu gali būti ugdomi socialiniai įgūdžiai, bendravimo įgūdžiai ir emocinis reguliavimas. Tai taip pat gali sustiprinti šių vaikų pasitikėjimą savimi ir savigarbą, nes suteikia galimybę tyrinėti naujus vaidmenis ir patirtį.

Dramos terapijos metodai skatina empatiją, gebėjimą bendrauti ir bendradarbiauti. Dramos terapijos sesijų metu vaikai per vaidybą, žaidimą, kūrybą susiduria su įvairiais konfliktais, įtemptomis situacijomis ir problemomis, kurių sprendimas reikalauja kūrybiškumo ir improvizavimo, o tai padeda jiems mokytis rasti sprendimus ir įveikti iššūkius, su kuriais susiduria gyvenime.

1.2.2. Dramos terapijos taikymo galimybės mokykloje

Dramos terapija, kaip terapinis metodas, gali būti naudojamas įvairiose ugdymo įstaigose. Dalyvavimas sesijose suteikia vaikams saugią ir palaikančią erdvę išreikšti save be jokios aplinkinės kritikos, o tai ypač svarbu ugdymo įstaigose, kur vaikai dažnai susiduria su įvairiais iššūkiais, įskaitant socialinius, emocinius ir mokymosi sunkumus. Mokykloje, atvirkščiai,

nei dramos terapijos sesijose, vaikai negali išsireikšti kūrybiškai ir nevaržomai, nes pamokų metu yra taikomos griežtos taisyklės, kai reikia sėdėti ramiai, nekalbėti, yra skirtas tam tikras laiko kiekis atlikti tam tikras užduotis, negalima suptis kėdėje, kelti triukšmą, šnekučiuotis, vaikščioti po klasę ir panašiai. Tai gali ap sunkinti vaiką, priversti jį jaustis įspaustam į rėmus- atimama laisvė kūrybiškai išsireikšti, o nepasiekus išsikeltų ar kitų iškeltų tikslų gali apimti nerimas ir mažėti savivertė (Briers, 2011). Ohajaus universiteto, ankstyvosios vaikystės ugdymo profesorius, Geist (2009), teigia, kad kūrybiškumas nėra svarbus vien kuriant meną, dailės pamokų metu, bet kūrybinio sprendimo reikia ir atliekant matematikos užduotis, ir nagrinėjant gamtos mokslus. Tai taip pat yra ypač svarbu ir naudinga tam, kad vaikas efektyviai ugdytų savo analitinį ir kritinį mąstymą, taip pat- sėkmingiau gebėtų rasti sprendimą, susidūrus su problema. Šis įgūdis taip pat stiprina mokinio motyvaciją, susidomėjimą, kognityvinius įgūdžius, gerina akademinis pasiekimus, bei naudingas socialinėje sferoje- ugdo bendravimo įgūdžius, pasitikėjimą savimi ir kitais (Geist, 2009). Taigi, dramos terapija, skatinanti kūrybiškumą, gali būti itin naudinga ir ugdymo įstaigose. Tai, kad dramos terapijos sesijos gali būti sėkmingai pritaikytos mokykloje, įrodo atliktas tyrimas, kuriame dalyvavo ir sveiki, ir autizmo spektro sutrikimą turintys vaikai (Mpella, Evaggelinou, Koidou, Tsigilis, 2019): dramos terapijos veiklose buvo ugdomi neverbaliniai įgūdžiai, bendradarbiavimas, improvizacija, kūno kalba. Programa vyko du kartus per savaitę po 45 minučių, vietoje kūno kultūros pamokų. Tyrimas truko 2 mėnesius. Mokytojai koordinavo teisingą socialinę elgseną, taikė išorinį paskatinimą (pvz., lipdukus) ir vidinį paskatinimą (pvz., pagyrimus). Vėliau pedagogai buvo paprašyti įvertinti tam tikrų socialinių įgūdžių (socialinio sąmoningumo, dėmesio sutelkimo įgūdžių ir žaidimo) intensyvumą skalėje nuo 1 iki 4. 1 reiškia mažiausią intensyvumą, o 4 - didžiausią intensyvumą. Likę moksleiviai vietoj terapinių veiklų ir toliau lankė kūno kultūros pamokas. Tik kūno kultūrą lankantys mokiniai pasižymėjo fizinio pasirengimo ir judėjimo įgūdžių pagerėjimu, tačiau teatro terapija padėjo gerinti ne tik fizinį judėjimą, bet ir socialinių įgūdžių, vaizduotės, saviraiškos, žodinių įgūdžių ugdymą. Teatro žaidimai leido vaikams reikštis kūrybiškai, lavinti socialinius įgūdžius bendraujant su kitais ir pagerinti kalbos įgūdžius. Tyrimas parodė, kad tokia intervencija kaip teatro terapija veiksmingai padidino vaikų socialinius įgūdžius ir saviraišką (Mpella, Evaggelinou, Koidou, Tsigilis, 2019).

Taigi, dramos terapijos sesijos gali būti efektyviai pritaikytos mokykloje, integruojant sesijas į pamokas.

2. EMPIRINIS TYRIMAS

2.1 Tyrimo metodologija

Šio mokslinio darbo tyrimui naudotas kokybinis tyrimo tipas, teminė analizė. Gavus tyrimo dalyvių tėvų ar globėjų sutikimą ir žodinių darbuotų sutikimą dalyvauti tyrimo procese dramos terapijos užsiėmimų pradžioje ir po visų 13 sesijų buvo imti interviu iš mokytojų, psichologės, pildyti klausimynai. Užpildyti ir sukoduoti klausimynai perduoti tyrėjui. Tyrimo proceso eiga:

1. Tėvams ar globojamas ir darbuotojams žodiniu būdu pristatomas tyrimas.
2. Tėvams ar globėjams pateikiama sutikimo forma ir gaunamas sutikimas.
3. Tyrimo pradžioje ir pabaigoje paimami interviu iš mokytojų ir psichologės.

2.1.1. Tyrimo imtis

Tyrimo imtis apėmė keturiolika antros klasės mokinių, kurie mokosi toje pačioje klasėje. Atrankos metodas- atsitiktinis, atsižvelgiant į jų klasės mokinių elgesio dvilypumą- itin aktyvių ir itin ramių vaikų grupes. Aktyviojoje grupėje buvo 7 vaikai, ramesniųjų vaikų grupėje - taip pat 7. Grupės į aktyviusius ir ramesniusius vaikus buvo suskirstytos pagal klasės mokytojos pastebėjimus į vaikų elgesį klasėje. Mokinių skaičius, sudarantis tyrime dalyvavusią imtį, iš viso- 14. Viena mergaitė į tyrimą prisijungė vėliau. Klasėje dauguma mokinių - lietuvių tautybės, o du iš jų- rusų tautybės, mergaitė ir berniukas. Visų vaikų amžius- aštuoneri-devyneri metai. Trijų vaikų tėvai- išsiskyrę, visi kiti gyvena pilnose šeimose.

Tyrimo dalyvavo šešios mergaitės ir septyni berniukai. Sesijose dalyvavo dar vienas vaikas, tačiau jis tyrime nedalyvavo, nes nebuvo gautas tėvų sutikimas. Klasėje daugumas mokinių - lietuvių tautybės, tačiau du iš jų- rusų ir lenkų tautybės, mergaitė ir berniukas. 6 mokiniai kartu mokosi nuo paruošiamosios klasės, 6 mokiniai prisijungė nuo pirmos klasės, 1 mokinys prisijungė nuo pirmos klasės antrojo semestro, 1 mokinė prie klasės prisijungė antraisiais mokymosi metais. Klasėje tik viena mergaitė oficialiai turi sutrikimų- bendrieji intelekto sutrikimai, padidintas

jautrumas. Į aktyviųjų grupę įtraukti 6 vaikai- visi berniukai. Jie pasižymi ypač dideliu aktyvumu, jie nesugeba susikaupti klasėje, tarp vaikų ypač dažnai kyla konfliktai, žemas tolerancijos lygis. Ramesniųjų grupėje- 7 vaikai: 5 mergaitės ir 2 berniukai. Šie vaikai labiau intravertiški. Jie yra empatiški, nelinkę veltis į konfliktus, dauguma jų puikiai geba susikaupti pamokoje, gauna aukštus žinių įvertinimus. Vaikuose taip pat pastebima įtampa, nerimas, žemas pasitikėjimas savimi, ne toks didelis bendruomeniškumas.

2.1.2. Struktūruotas dramos terapijos sesijų aprašymas

Dramos terapijos veiklos buvo vedamos mokykloje, toje pačioje erdvėje, kur vaikai mokosi, todėl erdvė vaikams buvo pažįstama. Vedant išskirstytas grupes, kurioje vaikai buvo padalinti į aktyviusius ir ramiuosius, užsiėmimai vyko antradieniais, trečios pamokos metu, kai viena grupė dalyvavo sesijoje, kita- pamokoje. Kiekviena grupė turėjo sesijas kartą į dvi savaites. Vėliau, kai grupės tapo mišrios, vaikams sesijos vyko penktadieniais, grupės dalyvavo užsiėmimuose viena po kitos, taigi kiekvienai grupei sesijos vyko kartą per savaitę. Sesijos trukmė - valanda, o kiekviena sesija sudaryta iš trijų dalių: įžangos, pagrindinės vedamosios dalis ir sesijos uždarymo. Įžangos metu, naudodamiesi įvairiomis priemonėmis, vaikai pasidalindavo savo emocijomis, su kuriomis atėjo į sesiją, tada atlikdavo apšilimo pratimus, ši dalis trukdavo apie 10-15 minučių. Vėliau vaikai dalyvaudavo pagrindinėje veikloje, kuri sudarydavo nuo vieno ir trijų pratimų, tai trukdavo apie 30-40 minučių. Po kiekvieno pratimo vaikai susėdę į ratą aptardavo savo įspūdžius. Paskutinėje dalyje, kuri trukdavo 10-15 minučių, įvykdavo didesnę refleksiją apie tai, ko išmoko sesijoje, kas patiko ir kas nepatiko, taip pat įvertindavo savo emocinę būseną. Sesijos dalių trukmė priklausydavo nuo dalyvių skaičiaus ir grupės. Dažniausiai, aktyviajai grupei prireikdavo daugiau laiko įžangai ir aptarimui dėl dažnai kylančių konfliktų. Nors klasėje du vaikai - Rusijos ir Lenkijos piliečiai, jie lietuviškai kalba, todėl sesijos vyko lietuvių kalba. Dramos terapijos sesijos vyko nuo Lapkričio 14 iki Kovo 22 dienos. Šiuo laikotarpiu metu buvo atlikta 11 terapinių užsiėmimų. Užsiėmimų metu dalyvavo mokyklos psichologė ir stebėjo sesiją, taip pat ir užrašinėjo sesijos eigą, vaikų elgesį. Dramos terapijos sesijų metu naudoti šie dramos terapijos įrankiai:

- Emocijų ratas
- Lėlės
- Piešimo priemonės
- Muzika

- Šokis, judesys, kito judesio atkartojimas
- Pasakojimas- istorijų kūrimas
- Emocijų, dixit kortelės
- Kėpavimo, mankštinimosi pratimai

Kadangi dramos terapijos sesijos buvo vykdomos vaikams pažįstamoje vietoje- mokykloje, vaikai greitai gebėjo prisitaikyti prie sesijų struktūros, sukurti tarpusavio ryšį ir jaustis saugiai sesijų metu. Sukurta saugi ir kūrybiška erdvė leido išreikšti save be jokios aplinkinės kritikos, o tai ypač svarbu ugdymo įstaigose, kur vaikai dažnai susiduria su įvairiais iššūkiais, įskaitant socialinius, emocinius ir mokymosi sunkumus.

Tyrimo schema:

Lapkričio 14 ir 21 d.	Pirmoji sesija atskiromis grupėmis
Lapkričio 21 d.	Imamas interviu iš mokytojų ir psychologės
Lapkričio 28 d. Gruodžio 5 d.	Antroji sesija
Gruodžio 12 ir 19 d.	Trečioji sesija atskiromis grupėmis
Sausio 9 ir 16 d.	Ketvirtoji sesija atskiromis grupėmis
Sausio 23 ir 30 d.	Penktoji sesija atskiromis grupėmis
Vasario 6 ir 13 d.	Šeštoji sesija atskiromis grupėmis
Vasario 20 ir 27 d.	Septintoji sesija atskiromis grupėmis
Kovo 1 d.	Aštuntoji sesija- mišri grupė
Kovo 8 d.	Devintoji sesija- mišri grupė
Kovo 15 d.	Dešimtoji sesija- mišri grupė
Kovo 22 d.	Vienuoliktoji sesija- mišri grupė
Kovo 25 d.	Imamas interviu iš mokytojų ir psychologės

Tiriamąjį proceso etapai:

1. **Pradinė sesija ir bendroji veikla:** Tyrimas prasideda su pirmosiomis sesijomis, skirtomis susipažinimui, vaikų prisipratimui prie vietos ir manęs.
2. **Taisyklės:** Įvestos taisyklės, kurių vaikai turi laikytis. Pasisveikinimas, atsisveikinimas.
3. **Sesijos ir stebėjimas:** Vaikų elgesio analizė: gebėjimas reflektuoti, atpažinti emocijas, socialiniai įgūdžiai, gebėjimas spręsti konfliktus, sutelkti dėmesį, empatija kitiems grupės dalyviams, taisyklių samprata ir pan.
4. **Emocijų aptarimas:** Vaikai yra skatinami aptarti savo jausmus ir emocijas, įskaitant nežinomas ar sunkiai įvardijamas emocijas, kelti klausimus. Diskusijos apie skirtingas emocijas, dalinimasis patirtimis.

5. **Kūrybinės užduotys:** Jau susipažinus su emocijomis, pradėdame sudėtingesnes, praėjusiose sesijose įgytų žinių reikalaujančias užduotis kaip istorijų kūrimas, išraiška per judesį, garsų tapatinimas su skirtingomis emocijomis, vaidyba, piešimas.
6. **Konfliktų sprendimas ir refleksija:** Ir pamokose, ir sesijų metu iškilusių konfliktų sprendimas ir nagrinėjimas, mokymasis išgirsti kitą, valdyti emocijas.

Data	Tema	Tikslas	Veikla
Lapkričio 14 ir 21 d. (išskirstytos grupės)	Emocijos	Susipažinimas, ryšio užmezgimas	<ol style="list-style-type: none"> 1. Susipažinimas, apšilimo pratimai 2. Vaikai nusipiešia gyvūną. Baigus, surenkami piešinėliai. Ištraukiu po vieną piešinį, visi atspėja, koks tai gyvūnas ir ima jį vaidinti; Trumpai papasakoju apie skirtingas emocijas: kada jas jaučiame, kaip elgiamės, atrodome jų apimti. Vaikai išsitraukę skirtingas korteles, vaizduojančias emocijas, pavaidina, kiti bando atspėti. 3. Refleksija
Lapkričio 28 d. Gruodžio 5 d. (išskirstytos grupės)	Emocijos	Susipažinimas su emocijomis	<ol style="list-style-type: none"> 1. Apšilimo pratimai 2. Po kabinetą išslapstytos emocijų kortelės. Vaikai gauna po dvi korteles, identiškas išslapstytoms, tik be nupiešto veidelio. Užduotis- surasti savo emocijos kortelę ir grįžti į ratą. Visiems grįžus, vaikai parodo savo rastą emociją kitiems. 3. Refleksija
Gruodžio 12 ir 19 d. (išskirstytos grupės)	Tolerancija	Įvairių socialinių situacijų apžvalga, tolerantiškumo ugdymas	<ol style="list-style-type: none"> 1. Apšilimo pratimai 1. Po du, vaikai gauna scenarijų, kuriame vaizduojama situacija, kurioje vaizduojamas elgesys turi būti koreguojamas. Tai suvaidinama lėlėmis. Žiūrovai bando atspėti, ką pamatė, reflektuoja spektaklio turinį. Kas įvyko, kas turėtų būti kitaip? 2. Refleksija
Sausio 9 ir 16 d.	Atsparumas	Gebėjimo atsiriboti nuo	<ol style="list-style-type: none"> 1. Apšilimo pratimai

(išskirstytos grupės)		įžeidimo gerinimas	<ol style="list-style-type: none"> 1. Paeiliui po du vaikus kiekvienas gauna po lėlytę. Poroje vyksta dialogas. Viena lėlytė pasako kitai įžeidimą, kažką neigiamo. Kita lėlytė atsako „Taip ir yra“ (Atsiriboti nuo įžeidimų) 2. Refleksija
Sausio 23 ir 30 d. (išskirstytos grupės)	Atsparumas	Kūrybiškumo gerinimas, istorijų pasakojimas, atsparumas	<ol style="list-style-type: none"> 1. Apšilimo pratimai 2. Basic Ph modelis. Užduotis- sugalvoti istoriją, ją nupiešti. Vaikai gauna popieriaus lapą, padalintą į šešias dalis. Prie kiekvienos iš jų yra po klausimą: kas yra pagrindinis veikėjas? Kokia misija? Kas ar kas gali jiems padėti? Su kokiomis kliūtimis jie susiduria? Kaip veikėjas priima iššūkį/įveikia kliūtis? Koks rezultatas / kas bus toliau? (žr. 2 priedą) 3. Refleksija
Vasario 6 ir 13 d. (išskirstytos grupės)	Emocijos	Emocinio intelekto gerinimas	<ol style="list-style-type: none"> 1. Apšilimo pratimai 2. Vaikai sustoja erdvėje. Viena po kitos pajungiama daina (Visos leidžiamos dainos atspindi skirtingas emocijas) vaikai per šokį atspindi dainos emociją. Po kiekvienos dainos visi pasako, kokia tai galėtų būti atspindėta emocija. Kurioje kūno vietoje ji yra? Kaip jaučiamės, kaip judame? 3. Refleksija
Vasario 20 ir 27 d. (išskirstytos grupės)	Bendruomeniškumas	Tarpusavio ryšio stiprinimas	<ol style="list-style-type: none"> 1. Apšilimo pratimai 2. Šokio terapijos metodas- veidrodis. Poromis vaikai sustoja. Užduotis- atkartoti priešais stovinčio vaiko judesius. Apsikeičia. Po šios užduoties- tokia pat, tik reikia judėti visiškai priešingai, nei juda priešais esantis žmogus. 3. Refleksija
Kovo 1 d. (mišrios grupės)	Bendruomeniškumas	Tarpusavio ryšio stiprinimas	<ol style="list-style-type: none"> 1. Apšilimo pratimai 2. Visi vaikai pasiskirsto į poras. Kiekviena pora gauna lapelių krūvelę, kuriuose

			<p>surašyta: emocijos, daiktai, gyvūnai. Vienas vaikas iš poros suvaidina, kas parašyta lapelyje, kitas bando atspėti. Apsikeičiama.</p> <p>3. Refleksija</p>
Kovo 8 d. (mišrios grupės)	Bendruomeniškumas	Tarpusavio ryšio stiprinimas	<p>1. Apšilimo pratimai</p> <p>2. Visi vaikai pasiskirsto į poras. Kiekviena pora gauna dixit kortelių krūvelę. Vienas vaikas ištraukia kortelę ir papasakoja istoriją pagal ją. Kitas vaikas išklauses turi atkartoti, kas buvo pasakojama. Apsikeičiama.</p> <p>3. Refleksija</p>
Kovo 15 d. (mišrios grupės)	Bendruomeniškumas	Tarpusavio ryšio stiprinimas	<p>1. Apšilimo pratimai</p> <p>2. Visi vaikai pasiskirsto į poras. Vienas vaikas pasakoja apie save, o kitas vaikas klausosi ir piešia pasakotojo portretą. (žr. 3 priedą) Apsikeičia.</p> <p>3. Refleksija</p>
Kovo 22 d. (mišrios grupės)	Bendruomeniškumas	Tarpusavio ryšio stiprinimas	<p>1. Apšilimo pratimai</p> <p>2. Visi vaikai pasiskirsto į poras. Vienas- vedlys, kitas- akklasis. Akklajam užrišamos akys. Vedlys turi nuvesti „akklajį“ į kitą kambario pusę per kliūtis. Apsikeičia.</p> <p>3. Refleksija</p>

2.1.3. Tyrimo etika

Tyrimo dalyviams, mokytojoms, psichologei ir tėvams buvo pateikta išsami informacija apie tyrimą. Susitikimo metu su tėvais, mokytojomis ir psichologe buvo aptartas tyrimas, o vėliau tėvams buvo išdalinti sutikimai, kuriuose buvo nusakomas ir apibūdinamas šis tyrimas, jo metodai ir tikslas. Sutikimo formos lietuvių kalba pateiktos 1 priede. Dalyvavimas tyrime buvo savanoriškas. Siekiant užtikrinti tyrimo dalyvių konfidencialumą ir laikantis tyrimų etikos principų, informantų vardai yra pakeisti identifikacijos kodais- raidėmis.

2.1.4. Tyrimo instrumentas ir jo patikimumas

Kokybinio tyrimo atlikimui naudotas pusiau struktūrizuotas interviu, imtas iš klasės mokytojos, anglų kalbos mokytojos ir mokyklos psichologės. Interviu leidžia įžengti į kito žmogaus perspektyvą, o kokybinis interviu remiasi prielaida, kad kitų žmonių perspektyva yra prasminga, pažintina ir gali būti aiškiai išsakyta <...> Kokybiniai interviu leidžia surinkti giluminius, su kontekstu susietus, atvirus tyrimo dalyvių atsakymus, išreiškiančius jų požiūrius, nuomones, jausmus, žinias, patirtį (Gaižauskaitė ir Valavičienė, 2016). Tyrimo instrumentą sudaro 8 klausimai.

2.1.5. Tyrimo duomenų tvarkymas ir analizė

Kokybiniai tyrimo duomenų apibendrinimas atliktas ir remiantis informacija, gauta interviu metu. Interviu buvo imamas iš mokyklos psichologės, antrojų klasės mokytojos ir anglų kalbos mokytojos. Visa informacija yra grindžiama interviu citatomis. Mokyklos darbuotojoms buvo užduoti aštuoni klausimai tyrimo pradžioje ir pabaigoje. Interviu metu pateikti klausimai:

1. Ar galite pasidalinti apie antros klasės vaikų socialinį gyvenimą: kaip jie bendrauja, ar yra susikūrusios grupelės, ar vyksta konfliktų? (Prieš ir po tyrimo)
2. Į kokias grupes vaikai pasiskirstė? (Prieš ir po tyrimo)
3. Kokią įtaką aktyviųjų vaikų grupė daro ramesniųjų vaikų grupei? (Prieš ir po tyrimo)
4. Kaip vaikai sugeba spręsti konfliktus, valdyti emocijas? (Prieš ir po tyrimo)
5. Kokie metodai yra taikomi siekiant suvaldyti vaikų netinkamą elgesį? (Prieš ir po tyrimo)
6. Ar vyksta bendradarbiavimas su tėvais, kitais mokyklos darbuotojais? (Prieš ir po tyrimo)
7. Kaip vyksta bendravimas atskirose grupėse? (Prieš ir po tyrimo)
8. Kas buvo pastebėta per pamokas po dramos terapijos sesijų ir sesijų metu?

2.1.6. Tyrimo rezultatai

Refleksijų metu vaikai dalinosi, kad dramos terapijos sesijos jiems padėjo atsipalaiduoti, pasijausti geriau. Stebint sesijos dalyvius išryškėjo saviraiškos augimas, gerėjo refleksijos, vaikų pastabumas- tyrimo pradžioje vaikai vardijo savo emocijas ir patirtis naudojant siaurą žodyno

spektrą: „jaučiuosi gerai“, „jaučiuosi blogai“, taip pat ir kartodami jau pasisakiusių klasės draugų žodžius, tačiau tyrimo pabaigoje, lavinant žinias apie įvairias emocijas ir gebėjimą reflektuoti, vaikai daug įvairiau vardino savo emocijas ir pojūčius, juos savarankiškai rinkosi pagal taip, kaip iš tikrųjų jaučiasi, o ne kartodami klasės draugų pasisakymus. Renkant medžiagą buvo pastebėta, kad prieš dramos terapijos sesiją, vaikai dažnai jausdavosi „pavargę“, „liūdni“, „nerimaujantys“, o po sesijų vardino pasikeitusias emocijas: „linksmas“, „žaismingas“, „ramus“, taigi, galima teigti, kad dramos terapija padeda vaikams gerinti emocinę būseną.

Taip pat gerėjo ir gebėjimas išklaudyti kitą, pagarba vienas kitam ir bendruomeniškumas. Užsiėmimų metu taikomi metodai skatino ryšių stiprinimą tarp klasės vaikų ir komandiški žaidimai pasirodė ypač efektyvūs siekiant šio tikslo. Refleksijų metu vaikai vis aktyviau dalinosi savo patyrimais, o tai ugdė klausiančiųjų vaikų mokėjimą išklaudyti nepertraukiant, o pasakojančiuosius skatino jaustis svarbiais ir pasitikėti vienas kitu. Mišrioje grupėse vykdyti užsiėmimai, kur buvo naudojami komandiškumą skatinantys metodai, stiprino tarpusavio ryšį ir bendradarbiavimą. Dramos terapijos sesijų metu vaikams buvo sukurtos palankios sąlygos atrasti ryšius su tais klasės vaikais, su kuriais anksčiau mažai bendravo ir tyrimo pradžioje, užsiėmimų metu, nenorėjo kartu būti poroje, o tyrimo pabaigoje užsiėmimų metu vaikai, jau turėję galimybę giliau pabendrauti su kiekvienu klasės draugu, jau buvo nusiteikę draugiškai atlikti skirtas užduotis su kiekvienu, taigi, galima teigti, kad dramos terapijos sesijų metu taikomi metodai gerina vaikų bendradarbiavimo, tolerancijos įgūdžius bei stiprina ir net kuria naujas draugystes tarp vaikų.

Tyrimo metu pastebėta, kad vedant užsiėmimus išskirstytose grupėse, ypač tyrimo pradžioje, aktyvieji vaikai susidūrė su sunkumais išlaikyti dėmesį, kildavo daug konfliktų, vaikai ne visada gebėjo sutelkti dėmesį į veiklą, todėl dramos terapijos sesijos nebuvo veiksmingos. Tokioje situacijoje teko įvesti griežtas taisykles, kurios ribojo vaikų kūrybiškumą, bet gerino gebėjimą sutelkti dėmesį. Taigi, dramos terapija aktyviesiems vaikams neparodė didelio poveikio išskirstytose grupėse, o mišrioje grupėse dalyvaujantys aktyvūs vaikai trukdė ramiems saugiai ir patogiai jaustis sesijose, todėl ramiems vaikams mišrioje grupėse dramos terapijos efektyvumas sumažėjo.

Priskiriami kodas	Temos/ potėmės pavadinimas
M1 Vaikų grupės pasidalinimas į aktyvius ir pasyviuosius: aktyviųjų užgožti ramesni vaikai R1 Klasėje pamokų metu kai kuriems vaikams itin sunku susikaupti	Klasės dinamika ir stipri įtaka vienas kito mokymuisi bei emocinei būklei - Vaikai yra pasidalinę į itin aktyvių vaikų ir į ramesnių, užgožtų vaikų grupes

<p>--</p> <p>M10 Aktyvieji vaikai keldami triukšmą, pykdamiesi, kaltindami vienas kitą trukdo ir kitiems, ir sau.</p> <p>M14 Aktyviųjų vaikų grupė sunkiai susikaupia ir daro didelę įtaką ramesniųjų vaikų grupei: jie tampa nepastebėti, jiems mažiau skiriama dėmesio ir laiko, nėra vietos išsireikšti.</p> <p>R3 E ir H daro didelę įtaką vaikų motyvacijai, koncentracijai ir emocinei būklei</p> <p>R6 H ir E elgesys pamokų metu veikia ne tik jų, bet ir kitų vaikų pažymius</p> <p>--</p> <p>R13 E ir H nėra atstumtieji, tačiau atsiskiria nuo ramesnių vaikų, ryšio neužmezga</p> <p>R14 Aktyvesni (E, H, D, S, AD) vaikai tarpusavyje dažnai kelia stiprius konfliktus, o su ramesniais konfliktai- trumpi ir reti.</p>	<ul style="list-style-type: none"> - Aktyviųjų vaikų stipri neigiama įtaka ramesniesiems - Stiprūs konfliktai vyksta tik tarp aktyviųjų
<p>M2 Mokytojos taikomos griežtos taisyklės, kurios (ne visada) sutramdo aktyviają grupę</p> <p>M4 Griežtos taisyklės kritiškai reikalingos norint palaikyti ne tik klasės ramybę, bet ir saugant vaikų fizinę sveikatą.</p> <p>R11 Klasėje vaikų susodinimas atskirai veikia, tačiau ne visada neefektyviai.</p> <p>--</p> <p>M5 Mokyklos psichologė dažnai konsultuoja klasės mokytoją</p> <p>R7 Anglų kalbos mokytoją vaikai pažįsta jau nuo pirmos klasės</p> <p>R8 D kitimas į gerą pusę dėl tėvų reagavimo į pastabas.</p> <p>R9 E ir H tėvai nereaguoja į mokytojos rašomas pastabas</p>	<p>Taikomi mokytojų metodai gerinti vaikų mokymosi įgūdžius</p> <ul style="list-style-type: none"> - Svarbios griežtos taisyklės - Bendradarbiavimas su tėvais, mokytojais ir kitais psichologais- ypač naudingas
<p>M8 Išskiriami AD sunkumai išbūti ramybės būsenoje</p> <p>M9 Aktyvieji vaikai: E, H, S, AD, D</p> <p>M6 E ir AD draugystė: Nori būti visada kartu, tačiau kartais peržengiamos AD ribos</p> <p>M7 E naudojama fizinė jėga kartais būna įvardijama, suvaldoma o kartais negali susivaldyti.</p> <p>M13 Pasikartojantys santykiai: E su A ir H su D- visada būna kartu, bet pykstasi. Bendravimas per konfliktą.</p>	<p>Aktyvioji grupė ir jų tarpusavio santykiai</p> <p>Aktyviųjų vaikų (E, H, S, AD, D) mokymosi iššūkiai ir bendravimas pagrįstas fiziniais ir verbaliniais konfliktais</p> <p>-</p> <p>Didžiausi konfliktai vyksta savoje grupėje</p>

<p>R10 E „nerūpi“ gaunamos pastabos -- M11 Aktyvieji vaikai- labai jautrūs aplinkai ir nesugeba atsiriboti tuo dirgiklių M15 Aktyvieji visada laikosi (ir konfliktuoja) tik savoje grupėje</p>	
<p>M16 Ramesniųjų grupė laikosi individualiai, nesiburia į grupę. M17 Dramos terapijos sesijos metu ramieji sukūrė tikrą grupę, kurios nepasimatė klasėje M18 Iš grupės atskirto S tyčinis stipresnis atsiskyrimas -- M19 K IR T išryškėjęs santykis dramos terapijos sesijoje ir empatija vienas kitam M23 Ramesnėje grupėje psichologė pastebi pagarbą ir kantrumą vienas kitam</p>	<p>Ramesniųjų grupė ir jų tarpusavio santykiai</p> <ul style="list-style-type: none"> - Ramesnioji grupė ir individuali būsena klasėje - Empatija, kantrybė ir pastabumas vienas kitam
<p>M22 Vaikų įsitraukimą grupėje gali lemti ir baimės per daug atsiverti ir ribos, kurias svarbu stebėti -- M23 Ramesnėje grupėje psichologė pastebi pagarbą ir kantrumą vienas kitam M24 Po dramos terapijos sesijų S tapo ramesnis, pagerėjo susikaupimas M26 D teigiami pokyčiai motyvacijos ir dėmesio sutelktumo sferoje</p>	<p>Vaikai ir dramos terapija</p> <p>Teigiami pokyčiai dramos terapijos sesijų metu ir galimos baimės</p>
<p>Priskiriami kodas</p>	<p>Temos/ potėmės pavadinimas</p>
<p>I2.3 H ir S sesijų rimtai nepriima, neįsisavina naujos informacijos I2.4 V labai patinka būti sesijose ir jų laukia I2.8 Po dramos terapijos sesijų Ū į klasę grįžta atsipalaidavusi I2.10 Dramos terapijos sesijos suteikia progą ramiems vaikams pabūti sau malonioje aplinkoje ir atsiverti, todėl į pamokas grįžta laimingi I2.16 Po sesijų išaugo T pasitikėjimas savimi, motyvacija mokytis, tapo daugiau bendraujanti I2.17 A pagerėjimas moksluose, geresnis susikaupimas I2.19 Dramos terapijos sesija padėjo vaikams atsipalaiduoti M2.1 Refleksijų metu vaikai įvairiau pradėjo vardinti savo jausmus</p>	<p>Teigiami rezultatai po dramos terapijos sesijų</p> <ul style="list-style-type: none"> - Sukurta saugi erdvė gerinti emocinę būseną, dėmesio koncentracijos lygį, didinti pasitikėjimą savimi - Ugdomas bendruomeniškumas ir pagarba vienas kitam

M2.12 Mišrioje grupėje įsitraukę užduotis atliko ir aktyvieji vaikai

M2.18 Dramos terapijos metu ramesnieji vaikai (AM, T, V, Ū) galėjo kūrybiškai išsireikšti, dėl to didėjo pasitikėjimas savimi ir aplinka.

M2.19 Po komandinių užsiėmimų su E, M tapo aktyvesnė

M2.22 Vėlesnėse sesijose vaikai drąsiau reflektuodavo

M2.23 T padidėjęs pasitikėjimas savimi ir grupe

M2.24 Ū sumažėjęs nerimas grupėje

R2.5 Pastebima, kad ramesniųjų grupei priskiriami vaikai tapo aktyvesni ir labiau bendraujantys tarpusavyje

R2.6 Nors ir žemas motyvacijos lygis pamokų metu, atkreipiamas dėmesys į V geresnę emocinę būseną

--

M2.3 Refleksijos efektyviai skatino pasijusti svarbiais ir pasitikėti vienas kitu

M2.4 Tyrimo pabaigoje vaikai tapo pagarbesni vienas kitam

M2.10 Mišrioje grupėje ryšio stiprinimas ir bendradarbiavimą skatinantys užsiėmimai buvo efektyvūs

M2.11 Sesijos metu M ir D iš pradžių kartu nenorėję atlikti užduoties, vėliau komandiškai dirbo ir sukūrė ryšį

M2.13 T ir V atsiradęs ryšys sesijų metu

M2.14 Sesijų metu atsiradusi proga pabendrauti su tais klasės draugais, su kuriais paprastai nebendruojama

M2.15 Sesijų metu porose atliekamos užduotys sėkmingai bendradarbiaujant

M2.16 Mišriųjų grupelių nauda: kuriamas kontaktas ir požiūrio į kitą kismas

M2.20 Tyrimo pabaigoje vaikai palankiau priimdavo V į komandą

M2.21 Komandoje su V iš pradžių atsisakęs būti S, po sesijos savo požiūrį pakeitė

R2.2 D ir M sustiprėjęs ryšys

M2.25 Pastebėtas E užmegzti nauji ryšiai su kitais vaikais klasėje

R2.5 Pastebima, kad ramesniųjų grupei priskiriami vaikai tapo aktyvesni ir labiau bendraujantys tarpusavyje

<p>I2.12 Po sesijų ramesnieji vaikai dalinasi įspūdžiais ir grįžta linksmi, o aktyvieji-įsitempę</p> <p>R2.10 Atkreipiamas dėmesys į bendruomeniškumo stoką aktyviųjų vaikų tarpe</p> <p>M2.8 Aktyviųjų vaikų grupės tikslas buvo ugdyti gebėjimą laikytis taisyklių, gerinti komunikaciją iškilus konfliktui</p> <p>M2.27 Atskirtos grupės pradžioje buvo naudingos ramesniųjų atsivėrimui</p> <p>--</p> <p>I2.5 Ramesnieji vaikai nenori būti bendroje grupėje su H, S ir AD, nes konfliktuodami, jie kelia įtampą.</p> <p>I2.18 A motyvuotai ėjo į sesijas, tačiau sumaišius grupes, jautė įtampą, jei kartu buvo ir S bei H</p> <p>I2.20 Ramesnieji vaikai nenorėjo eiti į sesijas kartu su aktyviaisiais</p> <p>M2.5 Mišrioje grupėje darbas buvo produktyvesnis, vaikai galėjo geriau susikcentruoti į užduotį</p> <p>M2.6 Mišrioje grupėje konfliktų kilo mažiau nei tik aktyviųjų vaikų grupėje</p> <p>M2.26 Mišrių grupių suskirstymas skatino bendruomeniškumą</p> <p>M2.28 Mišrioje grupėje aktyvieji vaikai sugebėjo įsitraukti ir sukcentruoti dėmesį į užduotį porose, kur buvo svarbu skirti dėmesį vienas kitam</p> <p>M2.29 Mišrioje grupėje konfliktų žymiai sumažėjo</p> <p>--</p> <p>M2.7 Ramesniųjų vaikų grupės tikslas buvo didinti pasitikėjimą savimi ir kitais</p> <p>M2.9 Mišrių grupių tikslas buvo skatinti bendradarbiavimą, auginti tarpasmeninius ryšius</p> <p>M2.30 Dramos terapijos sesijų metu aiškios taisyklės ir kūrybinė laisvė padėjo vaikams nusiraminti</p> <p>R2.8 S efektyviai ir dėmesingai atlikti užduotį geba tik esant pilnam užimtumui</p>	<p style="text-align: center;">Darbas dramos terapijos grupėse</p> <ul style="list-style-type: none"> - Darbas išskirstytose grupėse - Darbas mišrioje grupėse - Sesijų metu taikyti metodai
<p>I2.2 S ir H klasėje dažniausiai kelia konfliktus, nesusikaupia</p> <p>I2.13 S ir H kaltės pripažinimo, taisyklių laikymosi gebėjimo stoka</p> <p>I2.14 Tėvų ir vaikų elgesio panašumai</p>	<p style="text-align: center;">Klasėje kylantys konfliktai</p> <p>Vaikų elgesio klasėje ryšys su tėvų elgesiu</p>

R2.1 E, H, S, AD, D kelia daugiausiai konfliktų M2.17 Psichologė pastebi AD kaip dirgiklį R2.3 Mokytoja pastebi D motyvaciją gerinti savo elgesį R2.9 AD ir D elgesys klasėje atsispindi tėvų veiksmuose R2.12 E stipri neigiama įtaka AD R2.4 Pamokos metu E nepavyksta susikaupti, į pastabas nereaguoja R2.11 E problematiškas elgesys atsispindi šeimoje	
--	--

Remiantis šiais tyrimo rezultatais apibendrinsiu gautą informaciją.

1. KLASĖS DINAMIKA IR STIPRUS POVEIKIS VIENAS KITO MOKYMUISI BEI EMOCINEI BŪKLEI

Pirmojoje temoje tiriamas antros klasės mokinių socialinį pasiskirstymas ir emocinė bei motyvacinė įtaką vienas kitam. Šie ryšiai atsispindi ne tik mokymosi procese, bet taip pat formuoja ir bendrą klasės atmosferą: interviu atsispindi, kad nedarnūs santykiai gali stipriai paveikti bendrą mokymosi aplinką: konfliktai didina įtampą bei trukdo susikaupti pamokose.

- *VAIKAI YRA PASIDALINĘ Į ITIN AKTYVIŲ VAIKŲ IR Į RAMESNIŲ, UŽGOŽTŲ VAIKŲ GRUPES*

Interviu metu paaiškėjo, kad klasė yra pasidalinusi į dvi grupes: į itin aktyvius ir ramesnius, aktyviųjų užgožtus vaikus. Pagal tai vaikai buvo padalinti į dvi grupes vedant dramos terapijos sesijas. Buvo atsižvelgta į laisvalaikio metu mokytojos pastebėtą grupių pasidalinimą „<...> Taip, jie mokosi drauge vienoje klasėje, bet jeigu leistum rinktis laisvalaikį, susiskaldytų į grupes. Taip, jeigu jau sakyčiau, griežtai į 2 grupes būtų. <...>“ (I). Kalbant su klasės mokytoja, buvo paminėta, kad tokios grupelės galėjo susidaryti ne tik dėl vaikų aktyvumo lygio, bet kartu ir dėl skirtingo integravimosi į klasę laiko. Kartu mokytis pradėję mokiniai yra sukūrę glaudesnę ryšį „<...>

Klasėje 13 mokinių. Kai kurie vaikai, atėję iš priešmokyklinės klasės, tai, aišku, ryšiai yra kur kas tvirtesni, jie labiau vienas kitą toleruoja <...> Ū, S ir AD prisijungė nuo pirmos klasės, tada V, atėjo D <...>“ (I). Gvildenant klasės pasidalinimo temą mokytoja atkreipė dėmesį ir į tai, kad aktyviesiems vaikams (H, E, S, D, AD) išmokti taisyklės adaptacinio periodo metu, mokslo metų pradžioje, buvo sunkiau nei ramiesiems „<...> Turėjom tikrai gal porą mėnesių adaptacinį periodą, kada mes- taisyklės, taisyklės, taisyklės, taisyklės, jas kartojom. Ir po 3 mėnesių jau buvo galima matyti, kurie mokiniai iš karto suprato, o su kitais po šiai dienai mes dar tų taisyklių neišmokstame... Kalbėjom apie tą mano penketuką ar ne, ir būtent jie.<...>“ (I). Kalbant šia tema, I išskyrė H prisitaikymo laikotarpio sunkumus: <...> H visai nemokėjo būti klasėje. Stalo žaidimų nesugebėjome žaisti, nesilaiko taisyklių.... Nors turi labai gerą atmintį vaikas, bet trukdo, kad gali labai lengvai susipyksti su kažkuo, tu neteisus, tu neteisus <...>“ (I). Aktyvieji vaikai suformuoja grupę, kuri susiduria su sunkumais laikytis klasės taisyklių ir pasižymi didele energija ir veiklumu. Tarp jų kyla dažni konfliktai, šie vaikai kelia ypač daug triukšmo „<...> Man tai pasirodė, kad yra 2 grupelės, viena aktyvių ir kita pasyvių.. pasyvieji, net nelabai... Jie galėtų dalyvauti, jie nėra kažkokie, kurie nenorėtų dalyvauti, bet labiau tie aktyvieji pernelyg užgožia juos, tai nelabai sugeba tie tyliai prisijungti prie to triukšmo. <...>“ (M) . Žinoma, klasėje yra vaikų, kurie pasirenka bendrauti ir su aktyviaisiais, ir su ramesniais. Klasės mokytoja pateikia D bendravimo pavyzdį: „<...> D reikia tų pačių tokių judresnių berniukų bendravimui, bet kai nėra tų, iš ko jam rinktis, labai gražiai ir visiškai kitaip bendrauja su tais ramesniais mokiniais <...>“ (I) . Taip pat, interviu metu paminėta, kad tylesni vaikai sulaukia daug mažiau mokytojos dėmesio, nes daugiausiai laiko yra skiriama aktyvių vaikų užimtumui. Psichologė reflektuoja, kad stebint klasę visas jos dėmesys buvo sutelktas būtent į aktyvius vaikus ir buvo sunku pastebėti ramesnius vaikus: „<...>Ir aš stebėjau tą klasę ir aš neatkreipiau... Aš net neprisiminiau tų tyliųjų. Nes, kas minutę kartojosi vardai tų aktyviųjų, nes jie kažką daro? Ar jie vaikšto ar dar kažką? Ir ištiesai...<...>“ (M). Taigi, klasėje vyrauja didelis vaikų charakterio ir elgesio kontrastas, kuris daro didelę įtaką mokytojo ar psichologo dėmesio apskirstymui kiekvienam vaikui.

- **AKTYVIŲJŲ VAIKŲ STIPRI NEIGIAMAS POVEIKIS RAMESNIESIEMS**

Pastebima, kad aktyvūs vaikai, tokie kaip E, H, S, AD ir D, dažnai kelia triukšmą, pykstasi ir kaltina vienas kitą, keldami įtampą ne tik sau, bet ir ramesniems vaikams: „<...> Nuolat reikia raminti, nuolat reikia tildyti, kad nekalbėtų.<...> kadangi patys nesusikaupia, tada kitiems trukdo, negali susikaupti ir viskas yra ir tada viskas visi mokslai kliūna. Ir kitiems trukdo susikaupti <...>“ (R). Aktyvūs vaikai daro neigiamą įtaką ramesniesiems, kurie tada tampa

nevisiškai pastebėti. Šiems nepastebėtiems vaikams būna skiriama mažiau dėmesio, tampa sunkiau išreikšti savo nuomonę ar jausmus, o klasėje yra ir labai jautrių vaikų: „<...> *Kitiems didelę įtaką daro bet koks triukšmas, bet koks krebždėsiukas bet koks trikdys <...>*“ (R). Tai pastebi ir vaikų mokytoja. Pamokų ir pertraukų metu aktyvieji vaikai dažnai neleidžia pasisakyti kitiems: „<...> Šiaip pertraukinėja tie aktyvesni ramesnius vaikus, neleidžia pasisakyti per pamoką. Kažkoks nepilnavertiškumo jausmas, nori iškelti save, pažeminti kitą <...>“ (I). E ir H išsiskiria savo elgesiu, kuris daro didelę įtaką vaikų motyvacijai, dėmesio koncentracijai ir emocinei būklei. Tai buvo pastebėta, kai būtent šių vaikų klasėje nebuvo: „<...> *Tikrai labai daro įtaką ir iškart reaguoja- klasėje daug didesnis susikaupimas, galiu daugiau dėmesio skirti vaikams, jų ir motyvacija kilo, ir nuotaika kažkokia geresnė.<...>*“ (R). Mokytoja (R) mini po tokių pamokų jaustą pokytį: „<...> *Tiktai baigėsi pamoka, galvoju, kas čia buvo, kažkaip ne taip, galvoju, kol suvokiau, kad nereikėjo man visą pamoką raminti, nes nebuvo tik dviejų vaikų <...>*“ (R). Šį pokytį klasės atmosferoje mini ir mokytoja (I): „<...> M sakė, kaip būtų gerai, jei jų nebūtų (E, H, S). Nebuvo E ir H- jautėsi, kad vaikai atsipalaidavo, tai taip, tos įtampos yra.<...>“ (I). Taip pat, interviu metu klasės mokytoja išskyrė E neigiamą įtaką A, kuris dėl to atsiriboja: „<...> E A nepaleidžia, bando įtraukti- ne vienas aš toks, bet ir A. O jis dabar vis tolsta nuo jo.<...>“ (I). Svarbu atkreipti dėmesį į tai, kad kokybiškam mokymuisi itin svarbus vaikų sutelktumas, kuris leidžia mokytojai tinkamai ir netrukdomai vesti pamoką. Taip pat, klasėje vaikai labai jautrūs, todėl tai dar labiau didina poveikį vienas kito emocinei būklei, dėmesio koncentracijai, motyvacijai ir moksliniams pasiekimams.

- *KONFLIKTAI VYKSTA TIK TARP AKTYVIŲJŲ*

Remiantis tyrimo dalyvių interviu, aišku, kad konfliktai susidaro tarp aktyviųjų vaikų grupėje: „<...> *Pykstasi tarpusavyje... Tarpusavyje negali- ne tas žodis <...>*“ (R). Mokytoja (I) taip pat pabrėžia probleminį aktyviųjų vaikų tarpusavio bendravimą, kuriame dažnai pasitaiko nepagarba vienas kitam, keiksmazodžiai, net fizinis smurtas: „<...> *Kažkoks nepilnavertiškumo jausmas, nori iškelti save, pažeminti kitą. Ir tų aktyvių vaikų pats tarpusavio bendravimas labai nepagarbus, keiksmazodžiai, mušasi. H neleidžia įsiterpti kitam vaikui konflikto metu nė žodeliu <...>*“ (I). Nors E ir H nėra atstumtieji, jie atsiskiria nuo ramesnių vaikų, stipraus ryšio nesukuria: „<...> *Jie bendrauja Ir kiti vaikai jiems pasako kažką ir padeda ir paaiškina. Jau tikrai ten tikrai nenurašo. Bet taip, kad labai draugauti- ne. Prisilaiko atstumo.<...>*“ (R). Aktyvesni vaikai (E, H, D, S, ir AD) tarpusavyje dažnai kuria itin intensyvius konfliktus. Analizuojant mokytojos pasisakymą galima teigti, kad su ramesniais vaikais, kurie gali

apsiginti įvykus nesutarimui, konfliktai yra trumpi ir reti: „<...> *Daugiausia tarpusavy. Būna, būna kartais kažkas, bet labai greitai pasibaigia tas, tai, jeigu viena- kita- tai labai greit pasibaigia, ramesni nepasiduoda <...>*“ (R). Taigi, nesutarimai klasėje tarp aktyviųjų vaikų pasitaiko itin dažnai, tačiau į konfliktus su kitais vaikais dažnai jie nesileidžia.

2. TAIKOMI MOKYTOJŲ METODAI GERINANT VAIKŲ MOKYMOSI ĮGŪDŽIUS

Imant interviu išryškėja, kad dirbant su šia klase svarbu taikyti tinkamus metodus, kurie leistų kiekvienam mokiniui įsisavinti kuo daugiau žinių, o griežtos taisyklės itin svarbios valdyti aktyviųjų vaikų elgesį. Bendradarbiavimas su tėvais, mokytojais ir psichologe taip pat yra nepaprastai svarbus norint gerinti mokymosi galimybes.

- *SVARBIOS GRIEŽTOS TAISYKLĖS*

Mokytojų taikomos griežtos taisyklės slopinant per didelį vaikų aktyvumą yra labai svarbios siekiant ne tik palaikyti tvarką ir ramybę klasėje, bet ir užtikrinti vaikų fizinį saugumą, nes tarp vaikų vyksta ne tik žodiniai konfliktai, bet ir muštynės: „<...> *yra ganėtinai daug tokių išdykaujančių vaikų, kurie... Ne tai, kad jie vien triukšmauja, bet jie gali ir susimušti ar, nu, pastumti vienas kitą. <...>*“ (M). Tačiau vertinant iš psichologės pastebėjimo, šių taisyklių aktyvieji vaikai ne visada laikosi: „<...> *Mokytoja turi griežtas ribas griežtas taisykles. Ir Tie kiti labiau klauso, o aktyvieji ne tiek klauso. <...>*“ (M). Interviu su (I) metu, kalbant apie taisykles, buvo paminėta, kad E, H ir S dažniausiai susiduria su iššūkiu laikytis sutartų taisyklių: „<...> *Bet vistiek 3, 4 vaikai nesupranta, kad turi atlikti užduotis ir nebus papildomų darbų, galima aiškinti ir aiškinti... E, H, S... <...>*“ (I). Mokytoja pamokų metu su vaikais apžvelgia ne tik taisykles, bet ir taiko išskirstymo metodą, kai aktyviuosius vaikus susodina toliau vienas nuo kito: „<...> *Visi aktyvūs susodinti toliau vienas nuo kito, jei sunku susikaupti - išvedu pabūti iš kabineto. Izoliavimas, padalinimas <...>*“ (I). Visgi, net ir atskirai susodinti vaikai pamokų metu savo elgesiu dirgina vienas kitą taip sukeldami šurmulį: „<...> *bet jie vis tiek sugeba kažkaip kažką vienas žodį būtinai kitas pasakys. Ir tada prasideda diskusijos. Prasideda rėkimai, prasideda pykimai ir. Ir va taip nuolat. <...>*“ (R). Klasėje vaikų susodinimas atskirai ir kitos įvestos taisyklės veikia, tačiau aktyviuosius vaikus- ne visada neefektyviai: „<...> *Nelabai veikia kažkokie kiti būdai. Kaip suvaldyti klasę, nes yra ganėtinai daug tokių išdykaujančių vaikų <...>*“ (M). Kalbant apie metodus, kurie būna taikomi siekiant suvaldyti klasę, I papasakoja apie tai, kad buvo

išbandyta ir tokių būdų, kurie pasirodė neveiksmingi. Tėvams pasiūlius daugiau fizinio aktyvumo E, tai buvo išbandyta, tačiau I teigimu, tai tik dar labiau trukdo dėmesio koncentracijai „<...> *Man bandė paaiškinti, pavyzdžiui, kad E reikia išsilakstyti, bet pasakysiu- tai visiškai neveikia, nes jie grįžę bus dar labiau įsiaudrinę, visiškai nesugebės susikaupti <...>*“ (I). Remiantis pasisakymais galima teigti, kad nors ir sunku suvaldyti klasę, griežtos taisyklės yra geriausias būdas tai padaryti.

- *BENDRADARBIAVIMAS SU TĖVAIS, MOKYTOJ AIS IR KIT AIS PSICHOLOG AIS- YPAČ SVARBUS*

Mokykloje bendradarbiavimas su tėvais, mokytojais ir kitais psichologais yra ypač svarbu. Mokyklos psichologė dažnai ir pati stebi klasę, ir atskirai aptaria vaikų mokymąsi kartu su mokytoja. Tai pastebima, kai pradedama kalbėti apie klasės dinamiką: „<...> *Iš tiesų tai, ką aš pati pamokoje įsižiūrėjau ir ką mes dažnai aptariame su mokytoja... <...>*“ (M). Anglų kalbos mokytoją vaikai pažįsta jau nuo pirmos klasės: „<...> *Aš juos pažįstu nuo pirmos klasės, o ir laisvalaikio grupėj, ir rytais, ir per pertraukas. Tai aš juos gerokai pažinojau. Tai sakau, mes iš karto galėjom dirbti. Iš karto galėjom dirbti, nereikėjo jau ten aiškinti taisyklių<...>*“ (R). Nagrinėjant klasės ryšio eigą, paaiškėjo tai, kad ne visi vaikai mokytis pradėjo kartu, o tai turėjo įtakos ir klasės socialinio gyvenimo formavimuisi. Taip pat mokytoja (I) mini, kad klasės mergaitės tvirtą ryšį sukūrė greičiau nei judrūs berniukai: „<...> *Klasėje- 13 mokinių. Kai kurie vaikai atėję iš priešmokyklinės klasės, tai, aišku, ryšiai yra kur kas tvirtesni, jie labiau vienas kitą toleruoja. Mergaitės iš karto susibūrė, sukūrė pakankamai tvirtus ryšius viena su kita... Berniukai judrūs, nenusėdintys <...>*“ (I). Nuo darželio laikų kartu esantys mokiniai, T, K ir A, išskiriami kaip stropūs mokiniai, turintys tvirtą ryšį, net jei ir A yra aktyvesnis nei T bei K: „<...> *T, K visada kartu, A prisijungia. Jie tokie perfekcionistai, žūtbūt padarys viską, kaip reikia. Smulkmeniški. A kartu, nes jie nuo darželio laikų labai bendrauja. Tas tai su savo charizma kartais nuneša juos, bet jie nepyksta, jei ji toleruoja su juo ir atsipalaiduoja <...>*“ (I). Per visą mokymosi laiką, mokytoja didelį dėmesį skyrė ryšio kūrimui ir vaiko tobulėjimo stebėjimui, o tai- svarbus aspektas mokymosi procese ir gilinantis į kiekvieno vaiko poreikius, pasikartojantį elgesį, iššūkius pamokoje. Mokytoja interviu metu pasidalino apie pastebėtą teigiamą D pokytį, kuris- glaudžiai susijęs su tėvų reakcija į pastabas: „<...> *Tikrai vaikas... Labai labai matau, kad pasikeitęs nuo rugsėjo mėnesio be galo pasikeitė į gerąją pusę į gerąją pusę. D aš tikrai pastabą- iš karto kitą pamoką Matau, kad tėvai sureagavo, pagal vaiką matau.<...>*“ (R). Tai pastebi ir mokytoja (I): „<...> *D mama tai labai reaguoja į pastabas, tikrai, vaikas, kokį matėm D tik atėjusi ir koks jisai dabar- labai pasitaisė.<...>*“ (I). Palyginimui tyrimo dalyvė pastebėjo, kad susiduria ir su atvirkštiniu tėvų elgesiu: „<...> *Nei E, nei H tikrai nematau kad reaguotų, nes kai reaguoja tėvai, tai kažkas keičiasi. <...>*“ (R). Toks elgesys neigiamai veikia ne tik vaiko akademinis

pasiekimus, bet ir gebėjimą laikytis taisyklių ir pagarbą mokytojai: „<...> E tai nesvarbu, parašius jam pastabą, kartais sako „man nerūpi“ <...>“ (R). Remiantis I interviu, ryškiai išsiskiria ir E bei H tėvų bendradarbiavimo su mokytoja ir įsigilinimo į situaciją stoka: „<...> Kai kalbu su H mama tai jinai man apsiašaroja, yra ir permeta, kad jisai čia prisirenka žodelių visokių, kad jis yra atstumtas, kad su juo nenori niekas bendrauti, bet jinai negirdi... Ką daro tavo vaikas neteisingai? <...> Bandai su tėvais kalbėtis, sako- viskas gerai- blokuoja, blokuoja, kad viskas gerai, viskas namuos. E ir H... Neigia problemą ir kartais net mėgsta apkaltinti mane.“ (I). Probleminis bendravimas su tėvais bei to atsispindėjimas vaike pažymimas ir kalbant apie S netinkamą elgesį: „<...> Kartais nejaučia ribų vaikai. Pavyzdžiui, S, ateina, atsidaro mano stalčius, ieško kažko, mano darbo vietoje. Sako, aš nežinojau, kad negalima...bet tą patį daro mama, tik kitu būdu- nesusivokia, niekada nežino, koks reiginys, bet visada komentuoja mano pasirinkimus, kritikuoja“ <...>“ (I). Interviu metu išryškėja, kad aktyviųjų vaikų, kurie susiduria su emocinėmis, socialinėmis problemomis mokykloje, tėvai nėra linkę bendradarbiauti ir iššūkių priežastį laiko aplinką. Tai parodo, kad tėvų dalyvavimas, bendradarbiavimas su mokytoja gali turėti ypatingai didelę įtaką vaiko elgesiui mokykloje ir mokymosi procesui.

- *VAIKAI, SUSIDURIANTYS SU MOKYMOSI IR SOCIALINIAIS IŠŠŪKIAIS*

Nagrinėjant vaikų elgesį klasėje, Mokytoja (I) pastebi, kad daug vaikų susiduria su socialiniais ir mokymosi sunkumais. Dėl to buvo iškeltas klausimas, ar vaikai turi oficialių sutrikimų. Mokytoja (I) sako, kad tik V turi pažymą: „<...> Vienintelė V turi ir tikrai kiekvienais metais reguliariai tikrinasi. Tiesiog turi daugybę sutrikimų ir su ta jautria klausia, ir visa kita oficialiai visokiais popierėliais.“ <...>“ (I). Nors ir mokytoja įsitikinusi, kad ir daugiau vaikų gali turėti sutrikimų, tarp jų- AD, E ir H, tačiau tėvai į tai gilintis nenori ir galimybę atmeta bei tikina, kad vaikas nepatiria jokių mokymosi sunkumų ir mokytojos susirūpinimą ignoruoja. Mokytoja (I) pateikė pavyzdžių: „<...> AD... Jisai pasirodo du metus nelankė jokios ugdymo įstaigos, permetė tam atsakomybę. nors puikiai matom, kad yra visai kiti dalykai, sutrikimai <...> E mama tikina, kad viskas gerai, bet aš popieriukų nemačiau <...> H turi didelių sunkumų su rašyba. Negali net triskiemenio žodžio parašyti nenukreipęs kažkur kitur dėmesio. Nu mama sakė irgi tokia buvo, tai mama numojo ranka <...>“ (I). Pokalbio metu atskleidžia, kad ne visada sutrikimai yra akivaizdūs tėvams ar oficialiai pripažinti, tačiau tai nereikia, kad vaikai nesiduria su iššūkiu. Aiškiai išryškėja tėvų pasirinkimas nekreipti dėmesio į mokytojos pastabas apie vaikų sunkumus ir nenoras oficialiai nustatyti, ar vaikas turi sutrikimų. Taigi, oficialiai nustatyti tik V sutrikimai.

3. AKTYVIOJI GRUPĖ IR JŲ TARPUSAVIO SANTYKIAI

Klasėje ypač stipriai išryškėja pasidalinimas pagal elgesį: ypač aktyvių vaikų grupė ir ramių vaikų grupė. Interviu metu su psichologe ir mokytoja paaiškėjo, kad su didžiausiais iššūkiais susikaupti ir valdyti emocijas susiduria E, H, S, AD, D. Šie vaikai turi sunkumų išbūti ramybės būsenoje, yra linkę naudoti fizinę jėgą bei patiria konfliktus, ypač tarpusavyje. Kiti vaikai priskiriami ramiųjų grupei, tokie, vėliau interviu metu minėti, vaikai yra: V, K, T. Temoje apžvelgiama šios grupės tarpusavio santykiai.

- *AKTYVIŲJŲ VAIKŲ MOKYMOSI IŠŠŪKIAI IR BENDRAVIMAS PAGRĮSTAS FIZINIAIS IR ŽODINIAIS KONFLIKTAIS*

Analizuojant pasisakymus apie aktyviųjų vaikų, E, H, S, AD, D, socialinį elgesį, išryškėja sunkumai, susiję ne tik su verbaliniais, bet ir fiziniais konfliktais. Pavyzdžiui, interviu metu psichologės buvo paminėtas E pavyzdys- supykus, jo fizinė jėga kartais būna įvardijama, suvaldoma, tačiau kartais vaikas susivaldyti nesugeba: „<...> *Jis sakė, aš tau trenksiu, aš labai pykstu kažką jis tokio sakė. Nu. Jis pasakydavo, kartais jis pasakydavo ir trenkdavo, arba ir pastumdavo...<...>*“ (M). Taip pat, I pažymi, kad E negebėjimas laikytis taisyklių trukdo kurti ryšius su bendraklasiais: „<...> *O E... Neramus, pavyzdžiui, nesilaiko susitarimų, nesilaiko taisyklių ir nesilaiko sportinių žaidimų taisyklių. Svarbu būti geriausiu žaidėju, o ne komandoje būti. <...>*“ (I). I taip pat nurodo į S iššūkį įvertinti save objektyviai, laikytis socialinių normų: „<...> *S, ateina, atsidaro mano stalčius, ieško kažko, mano darbo vietoje. Sako, aš nežinojau, kad negalima... <...> S... Kažkoks savęs vertinimas iškreiptas, jam atrodo, kad viską supranta puikiai ir nenori mokytis, bet kai reikia įrodyti, nesugeba. Skundžiasi, kad vaikai nedraugauja, pravardžiuoja, bet ateina į mokyklą apsirengęs vienaragiū, rankinukas vienaragis, blizgančiais sparnais <...>*“ (I). Mokyklos psichologė atkreipia dėmesį, kad aktyviųjų vaikų bendravimas tarpusavyje ypač dažnai pasireiškia per konfliktą ir šis bendravimo būdas atsispindi tarp kiekvieno į aktyviųjų grupę išskirto vaiko: „<...> *Jie pykstasi, bet nebesupranti, nes jie nori būt vienas su kitu, vat, jų tas bendravimas ir yra, kad jie pykstasi. Ten nėra labai daug kito bendravimo, negu šiaip, kad jie pykstasi. Mačiau D su H laisvalaikio grupei, kad bendravo... Bet irgi nežmoniškai pykstasi.<...>*“ (M). Šis požiūris paminimas dar kart, vėliau interviu metu: „<...> *E su AD su visada kartu. Ir ten jie lenda vienas prie kito, daugiausia E lenda prie AD ir AD kartais tai nepatinka, nes peržengiamos jo ribos, bet atrodo jis pats negali būti be E <...>*“ (M). Šis bendravimo būdas atsikartoja kiekviename aktyviųjų grupei priskiriamame vaike, tačiau psichologė išskiria ir atkreipia dėmesį į AD elgesį: „<...> *jis yra labai aktyvus ir jam sunku išsėdėti. Jis tai judina koją*

per pamokas. Tai jis ištiesai juda. Kiti tai gali pabūt pabūna ramiai, po to kažką padaro visiškai netikėto. Bet jie gali išbūti toj ramybės būsenoje AD labai sunkiai išbūna. <...>“ (M). Psichologė pastebi, kad jo aktyvumo priežastys gali būti kitokios: „<...>*Ir tas elgesys- nevalingas atrodo, kiti vaikai greičiausiai irgi nėra, kad valingai vienaip ar kitaip elgiasi, kažką specialiai daro, bet tada kita priežastis poelgio atrodo <...>“ (M). Nors ir yra pastebima itin daug netinkamo tarpusavio bendravimo aktyviųjų vaikų tarpe, mokytoja pabrėžia, kad D bendrauja ir su aktyviųjų, ir su ramiųjų vaikų grupėmis: „<...> *D labai protingas, nebūna atstumtasis<...>“ (I). O AD turi bruožą prisitaikyti prie grupės, kurioje yra ir aplinka vaikui turi labai daug įtakos „<...> kai tik tai grupė pagauna, jisai neturi nei savo nuomonės, nei savo kažkokios tai... Tvirtesnės kažkokios pozicijos, jisai tada pasiduoda manipuliacijoms, pasiduoda provokacijoms <...> bet kai su juo žaidžia mergaitės, jos globoja AD. Jisai dažnai prisėda prie jų. <...>“ (I). Interviu metu ypač išryškėja aktyviųjų vaikų grupės neigiamas poveikis vienas kitam ir didelė tarpusavio bendravimo tarpusavyje išskirtinumas- jis pagrįstas dažniais verbaliniais ir fiziniais konfliktais.**

- **DIDŽIAUSI KONFLIKTAI VYKSTA TARPUSAVYJE**

Kalbant apie aktyviuosius vaikus pastebima, kad didžiausi konfliktai dažnai kyla tarpusavyje. Jų jautrumas vienas kitam nulemia įtemptus tarpusavio santykius, o tai atsispindėjo ne tik dramos terapijos sesijose, bet ir pamokų, pertraukų bei popamokinės veiklos metu. Interviu metu pastebėta, kad vaikai, E, H, S, AD, D, yra labai jautrūs aplinkai ir nesugeba atsiriboti tuo dirgiklių: „<...> *Jie patys yra nepatenkinti tuo santykiu, bet jie negali. Jie nesupranta, kaip kitaip. Gal galima teigti, kad jie labai jautrūs viskam, kad jeigu jiems kažkas nepatinka, jie nemoka atsiriboti <...>“ (M). Jų emocinis intensyvumas dėl itin didelio jautrumo daro didelę įtaką elgesio nekontroliavimui, kas buvo pastebėta psichologės per tarpusavio sąveikas. Ypatingai išryškėja faktorius, kad tokie įtempti santykiai pasireiškia tik tarp aktyviųjų. Jie visada laikosi ir pykstasi tik savoje grupėje: „<...> *Aktyvieji, jie ir laikosi kartu visą laiką ir jie matosi, kad jie gerai pažįsta vienas kitą ir gal ir sunku jiems būti vienas su kitu, bet jie vis tiek bus kartu, matosi, kad jie ir klasėj kartu ir nori vienas kitą kaltinant, ir jie prie tų kitų net neprieina<...>“ (M). Tai pastebi ir anglų kalbos mokytoja: „<...> *Jeigu S praėjo pro E, tai viskas iš karto pyktis.<...>“ (R), taip pat, ir klasės mokytoja : „<...> *Jeigu jie krūvoje, tai jau iš tikrųjų darosi sudėtinga pamokų metu pasiekti tai, kas buvo užsibrėžta <...>“ (I). Išskirtas E, H ir S tolerancijos trūkumas, nesugebėjimas laikytis taisyklių, agresyvus ir konkurencingas elgesys, ypač tarpusavyje: „<...> *S irgi gali pradėti ją nervuoti, nesutaria. Ir S niekada neatsiprašys. S, E. Jie tos tokios tolerancijos natūraliai neturi. H... Nemoka irgi. Ir taisyklių nemoka laikytis, atiminėja žaislus iš kitų. Žaidimą*****

paverčia į kažkokį mūšį, konkurencija.<...>“ (I). Netinkamo elgesio tarp ramiųjų vaikų ir aktyviųjų I nepastebi. Kalbant su klasės mokytoja, ji detaliau papasakojo apie ramų T ir K būvį klasėje: „<...> T ir K ramūs, šypsosi, bet niekas prie jų nelenda, nepravardžiuoja, turi kažkokią neliečiamybę. Su mokslais stengiasi, ir žaidžia, kūrybiški.. <...>“ (I). Taigi, dėl ypatingo jautrumo vienas kitam, aktyvieji vaikai ypač emocionaliai reaguoja vienas į kitą ir taip kuria dažnai pasikartojančius ir stiprius konfliktus tik savoje grupelėje.

4. RAMIŪJŲ GRUPĖ IR JŲ TARPUSAVIO SANTYKIAI

Ramesnieji vaikai pasižymi individualiu būviu klasėje, palaiko draugiškus ryšius, bet itin stiprios grupės nesudaro. Tačiau dramos terapijos metu šioje grupėje išryškėja empatija, pagarba, kantrybė ir pastabumas, tai tos savybės, kurios nebuvo ryškiai pastebėtos klasėje. Psichologės pastebėjimai leidžia suprasti, kad ši grupė siekia ne tik individualumo, bet taip pat gali susidurti su santykių su kitais klasės nariais ir bendravimo iššūkiais.

- *RAMESNIEJI VAIKAI IR INDIVIDUALUS ELGESIO STILIUS KLASĖJE*

Remiantis M pateiktomis įžvalgomis, klasėje akivaizdžiai išsiskiria ramesniųjų vaikų grupė, kuri pasižymi individualumu. Gvildenant šią temą, I supažindina su unikalėmis ramesniųjų vaikų ypatybėmis: „<...>M labai sunku iš komforto zonos išpešti, jeigu jai kažkas sekasi, ji tenai ir bus. Daro, kas sekasi. Bet sunkiai priima nesėkmes. Bet ji labai kūrybiška, bet sau labai reikli <...> Ū labai susikausčiusi, bet su mergaitėm atsipalaiduoja <...> AM matau pleputė tokia <...>“ (I). Nors V ir priskirta prie ramiųjų grupės, mokytoja išskiria V kaip atsiskyrusią ir nepriskiriamą nei prie ramių, nei prie aktyviųjų grupės: „<...>Nors V tokia ne prie vienos grupės nepriskirsi, ji atsiskyrusi tokia, jautri... Gink dieve niekam netrukdys. Bet gali prieiti pasakyti, tu nesikeik. Jinai gali prieit pasakyt - negražiai kalbėjo <...>“ (I). Interviu metu M atskleidė, kad ši grupė nėra linkusi burtis į grupes: „<...>O ramesni ji atrodė tokie labiau kiekvienas... Atskiras, kad jie nematė kažkokių geriausių draugų ar dar kažko <...>“ (M). Tai buvo pastebėta pertraukų ir popamokinės veiklos metu. Mokyklos psichologė atkreipė dėmesį, kad dramos terapijos sesijų metu vaikų ryšys tapo stipresnis: „<...>Tai iš pradžių taip pasirodė, bet dabar, po šiandienos sesijos, tai pastebėjau, kad šiaip visi susibūrė į tikrą grupę. <...>“ (M). Kita svarbi interviu dalis su psichologe buvo pastebėjimas apie sesijos metu išryškėjusią S socialinę padėtį klasėje. Sesijos metu, taikant laisvo šokio metodą, vienas vaikas pasijautė atskirtas iš grupės, todėl pasirinko atsiskirti dar labiau: „<...> Šoko parom - visi kartu šoko ir tik S be poros buvo. Matėsi, kad jautėsi

nejaukiai toj būsenoj, lyg nepriklausė grupei. Jis išeidavo kažkur vienas, norėjo atsiskirti dar stipriau, kad nesijausti, kad ne jie atskiria jį, bet gal, kad jis pats nusprendžia išsiskirti.. <...>“ (M). Šis S poelgis suteikia svarbią įžvalgą apie ramesniųjų vaikų bendravimo ypatumus ir išryškina šios grupės tarpusavio bendravimo ypatybes bei iššūkius. Taigi, remiantis M perspektyva, akcentuojama ramesniųjų vaikų unikalumo ir socialinių sąveikų sudėtingumas klasėje.

- *EMPATIJA, KŪRYBIŠKUMAS, KANTRYBĖ IR PASTABUMAS VIENAS KITAM*

Imant interviu iš mokyklos psichologės atsiskleidė anksčiau nepastebėtas ir pirmosiose dramos terapijos sesijose išryškėjęs empatiškas ramiosios grupės vaikų elgesys: „<...> *Nebuvo jokio santykio, atrodo tarp tų vaikų. Per sesiją pasirodė, kad jie turi kažkokį santykį.<...>“ (M). Tokių vaikų bruožų išryškėjimas dramos terapijos sesijoje, kurį akcentuoja M, suteikia aiškų įžvalgą į tai, kaip ši veikla gali skatinti šiltą bendravimą ir stiprinti ryšį tarp mokinių. Mokyklos psichologė taip pat minėjo, kad ramesnėje grupėje dramos terapijos sesijų metu vyrauja pagarbos ir kantrybės atmosfera, vaiko pastabumas vienas kitam: „<...> *Jie patys vienas kitą pastebi, pavyzdžiui, kad ten pasakė, kad šitos mergaitės nepaklausei....<...>“ (M). Buvo išskirtas dviejų berniukų poelgis: „<...> *K ir T, tai jie nustebino mane, nes jie ten ir už rankų paėmė vienas kitą ar dar kažką nu, aš anksčiau nepastebėdavau to.<...>“ (M). Taip pat, pastebėta, kad vaikai ypač globėjiškai, kantriai ir draugiškai elgėsi su mergaite, kuri ypač jautri aplinkai- V: „<...> *Šiaip tai ramesnėje grupėj aš matau tokią pagarbą vienas kitam. Ir kada, pavyzdžiui, kartais V sunkiau kažką pasakyti, bet palaukia visi arba ji pasako kažką neteisingai, bet kiti nei juokiasi nei nieko, visi reaguoja normaliai, priimančiai <...>“ (M). Analizuojant šiuos pastebėjimus galima teigti, kad net ir pirmosios dramos terapijos sesijos gali teigiamai nukreipti vaikus empatiškiau bendrauti ir sukurti erdvę, kurioje atsiskleidžia mokinių tarpusavio ryšiai ir socialinis jautrumas.****

5. VAIKAI IR DRAMOS TERAPIJA

Jau praėjus pirmosiomis dramos terapijos sesijomis psichologė pastebi kitokį vaikų elgesį sesijų metu ir po jos. Pasakojant yra pasirenkami individualūs vaikų atvejai, kuriuose pastebimas teigiamas kitimas: gerėja dėmesio koncentracija, motyvacija, įsitraukimas grupėje, pasitikėjimas vienas kitu. Taip pat pastebimos ir kliūtys: atsiverti trukdančios ribos ir baimės.

- *TEIGIAMI POKYČIAI DRAMOS TERAPIJOS SESIJŲ METU IR GALIMOS BAIMĖS*

Dramos terapijos sesijų metu buvo pastebėti ir teigiami pokyčiai vaikų elgesyje, ir galimos baimės, su kuriais gali susidurti vaikai, o tai gali veikti jų įsitraukimą grupėje. Anksčiau minėtas vaikų empatiškas elgesys sesijų metu rodo bendravimo atmosferos gerėjimą, o nagrinėjant vaikų elgesį po sesijų, M pamini tai, kad S tapo ramesnis, pagerėjo jo dėmesio sutelkimas: „<...> *Man tai pasirodė, kad pasikeitė truputį. Kad jis ramesnis pasidarė, lengviau susikoncentruoti, išklaudyti <...>*“ (M). Taip pat, kalbant šia tema buvo užsiminta ir apie kitą atvejį, kuris rodo naudingą kismą ir D dėmesio koncentracijai pamokų metu: „<...> *D taisosi, mokytoja sakė, kad pastebi pokyčius jame. Ir padaro dalykus ir gali išsėdėti <...>*“ (M). Tokie pastebėjimai nurodo į dramos terapijos sesijų teigiamą poveikį vaikų elgesiui mokykloje. Tačiau M taip pat atkreipė dėmesį, kad sesijų metu iššaukiamas atvirumas vaikams gali pasirodyti per daug gąsdinantis „<...> *Vaikai, būna, išsigąsta tokio atvirumo. Per pirmą sesiją jiems patinka atvirumas, bet po to jie kažkaip pasijaučia... Gal- pernelyg daug pasidalinu ar dar kažką... <...>*“ (M). Šios vaikų baimės per daug atsiverti ir galimybės peržengti tam tikras ribas nesąmoningai gali paveikti jų įsitraukimą grupėje: „<...> *Reikia labai stebėti, nes jie patys gali nesuprasti savo ribų kažkaip, kur jiems jauku, kur nejauku kažkuo pasidalinti ir po to jie net nesupranta, dėl ko jaučia tokį priešišumą, bet gal dėl to, kad per daug pasidalino<...>*“ (M). Psichologė teigia, kad svarbu stebėti ne tik teigiamą poveikį vaikų elgesyje, bet ir jų ribas bei individualias baimės, kurios gali nulemti jų dalyvavimą dramos terapijos sesijose.

6. TEIGIAMI REZULTATAI PO DRAMOS TERAPIJOS SESIJŲ

Po dramos terapijos sesijų pastebimi teigiami rezultatai. Ši terapinė praktika pasižymėjo ne tik emocinių aspektų gerinime, bet ir bendruomeniškumo bei tarpusavio pagarbos ugdyme. Kalbant su dramos terapijos mokytoja ir psichologe, išryškėja pastebėjimai apie tai, kaip sesijose buvo sukurta saugi erdvė, kuri skatina dėmesio koncentraciją, didina pasitikėjimą savimi bei formuoja stipresnį bendruomeniškumą tarp klasės vaikų.

- *SUKURTA SAUGI ERDVĖ GERINTI EMOCINĘ BŪSENĄ, DĖMESIO KONCENTRACIJOS LYGĮ, DIDINTI PASITIKĖJIMĄ SAVIMI*

Interviu su mokyklos psichologe ir anglų kalbos mokytoja metu paaiškėjo, kad dramos terapija yra efektyvus būdas skatinti vaikų emocinę raidą ir dėmesio koncentraciją, o saugios erdvės kūrimas, kurioje vaikai jaustųsi laisvi išreikšti savo jausmus, yra svarbi dalis to siekiant. Dramos terapijos sesijų metu vaikai buvo skatinami reflektuoti savo būseną prieš pagrindinę veiklą ir po

jos. Šių refleksijų metu vaikai, naudodami gautus įrankius, ieškojo vis tikslesnių apibūdinimų savo būsenai, o tai skatina geriau suprasti save nagrinėjant savo reakcijas į įvairias situacijas. Mokyklos psichologė pastebi: „<...> jie, atrodo, gal daugiau pradėjo vardinti tokių jausmų, kur patys nebūtų linkę įvardinti prieš tai. Ir nežinau, gal mažiau naudojo gerai-blogai, kažkaip taip stengėsi pajvairinti savo įžvalgas refleksijų metu <...>“ (M). Taip pat interviu metu psichologė pamini, kad aktyvūs vaikai, kurie dažnai pirmosiose sesijose keldavo triukšmą arba buvo linkę į konfliktus, vėlesnėse sesijose žymiai sėkmingiau įsitraukė į užduotis ir bendradarbiavo su ramesniais vaikais: „<...> grupė, kuri buvo, man irgi pasirodė, kad ten viskas gerai buvo, nors ten kaip tik buvo tokie aktyvesni vaikai, vis tiek pasirodė labai gerai, visi dirbo komandiškai savo grupelėse <...>“ (M). Antros klasės mokiniams buvo sukurta saugi vieta papasakoti apie savo išgyvenimus ir drąsiai kurti, todėl buvo gerinamas ne tik aktyviųjų vaikų susikaupimas, bet ir ramiųjų vaikų saviraiška ir pasitikėjimas aplinka: „<...> kadangi tas ryšys buvo individualesnis, tavo ir jų, jų buvo mažiau nei būna klasėse pamokų metu... Ir nebuvo tokių užduočių, kuriose jiems galėjo arba pasisėkti, arba nepasisėkti, o buvo tokios, kur tu išsireiški kaip nori ir tiek... Tai man atrodo, jie atsipalaidavo. AM, T, V, Ū irgi... Atsipalaidavo, padaršėjo. ir V irgi nebebijojo kažkaip savaip išsireikšti <...> Dėl T, tai iš pradžių ji atrodė ganėtinai drovi, bet po to daugiau pasisakydavo atvirai kaip jaučiasi, ne kitus kartodavo, o iš savęs, kaip jaučiasi. <...> O Ū... Žinai, nebuvo labai bendraujanti. Ji buvo su M daugiausia, geriausiai jausdavosi, bet kai prasidėjo kitokios užduotys, sumaišytos, neatrodė, kad ji turi kažkokį favoritą, su kuo norėtų būti. Prisimenu, iš pradžių buvo daugiau nerimo toj grupėj, vėliau jau ir mažėjo <...>“ (M). Taip pat, vaikai tapo aktyvesni ir drąsiau reflektuodavo vėlesnėse sesijose: „<...> M vienintelė truputį daugiau išreiškėdavo, bet irgi nebuvo aktyvi kažkokia, bet po to, kai su E komandoje vis buvo, tai ji pati labai blaškėsi labai aktyvi tapo ir tiek daug daugiau pradėjo kalbėti <...> man atrodo, jie išmoko išsireikšti ir savimi labiau pasitikėti, nesijautė tokie užspausti <...>“ (M). Šį kismą taip pat pastebėjo ir anglų kalbos mokytoja- ramiųjų grupei priskirti vaikai tapo labiau bendraujantys tarpusavyje: „<...> Jie irgi pradėjo šnekėt, nors aš juos nuo pirmos klasės pažįstu, tokie nebuvo, dabar žiūriu per pamokas, bet taip tyliai, slepiasi, sakau, kas čia dabar, ko jūs čia šnekat, kuo užsiimat? Irgi matau, bendrauja. Ir per pamokas duodasi ir tie, kurie buvo ramesni <...> Na taip, nuo pirmos klasės juos pažįstu, bet dabar aš manau, kad jie atsipalaidavo <...>“ (R). Dramos terapijos sesijose vaikai jautėsi saugūs. Mokytoja pastebėjo, kad ramesnieji sesijų labai laukdavo, nes sesijose galėjo atsipalaiduoti. Buvo paminėtas pavyzdys: „<...> V, tokia uždaresnė, ji labai noriai eina, labai laukia sesijų. Jai gera ten <...> Mūsų pastangos atsipirko tiek, kad nuima tą įtampą, kurią vaikai visą dieną jaučia <...>“ (I). Ramesniesiems vaikams pabuvimas mažesnėje grupelėje be aktyviųjų vaikų, kur žaidžiami žaidimai, diskutuojama, reflektuojama, buvo ypač naudingas, nes atsirado erdvė, kurioje jie gali jaustis išgirsti, nes klasėje esantys aktyvieji vaikai šaipydami sukuria

nesaugią erdvę: „<...> *Tie ramesni gali pabūti atskirai nuo kitų, pagaliau atsiduria sau tinkamoj erdvėj, grįžta laimingi. Dabar tas penktadienis... Svarbiausia tų kelių grupelių neišgriauti, kad jie jaustųsi patogiai, bent poromis, tai jau ir grįžta jie atsipalaidavę, atleidžia taip... Rami emocija tokia. Nes kitaip, tai bijo vaikai paatvirauti, nes kai žvygauja, kabinėjasi ten koks S ar H, tai jiems nemalonu <...>*“ (I). Mokytoja pažymi teigiamą pokytį ramesniųjų vaikų motyvacijoje ir pasitikėjime savimi ir kitais- ypač išryškėja T aktyvesnis dalyvavimas pamokose ir socialiniame klasės gyvenime, A geresnis susikaupimas ir Ū sumažėjusi įtampa klasėje: „<...> *T dabar atsiveria. Visai nieko nekalbėdavo, nieko nesakydavo, o dabar... Matosi, kad jei po šitų sesijų, visa tai socializacijai buvo labai naudinga. Po naujų metų taip. Taip tai rami, sėdi, klauso, sunkiai mokslai būdavo, bet dabar pradėjo stengtis. Ir bendrauti, ir mokytis. Nebebijo atsistoti, papasakoti prieš visą klasę... ir lauke judri, linksma... Iš pradžių buvau išsigandusi, ji tik žiūri ir šypsosi, nieko. Dabar žiūriu, daugiau daro. Motyvacija ateiti į mokyklą. O praeitoje mokykloje- ji beveik nelankė pamokų <...> Ū kai eina į sesijas, būna įsitempusi, o į klasę pareina labiau atsipalaidavusi <...> A po naujų metų, kaip ir T, atsigavo, mokslai šoktelėjo į priekį, kažkaip susikaupia geriau <...>*“ (I). Tiesa, I teigimu, toks ryškus pokytis atsispindi tik ramesniųjų vaikų tarpe. Kalbant apie aktyviusius, mokytoja sako, kad po sesijų šie vaikai nepasižymėjo ryškiais elgesio pokyčiais: „<...> *Ir po visko, visų sesijų, H ir S vis dar tiesiog kelia konfliktus, pykstasi, neišbūna ramiai net pamokoje, jei neapkrauni darbais. <...>*“ (I). Taigi, dramos terapijos metodika gali padėti siekiant gerinti ne tik aktyvių ir sunkiai susikaupiančių vaikų gebėjimą susikaupti ties viena užduotimi, bet ir auginti nedrąsių ir užgožtų vaikų pasitikėjimą savimi ir kitais. Dramos terapijos sesijose svarbu, kad dalyviai būtų susikaupę ir gebėtų patys įsitraukti, nes aktyviems vaikams grupinės sesijos nepasirodė ryškiai efektingos.

- **UGDOMAS BENDRUOMENIŠKUMAS IR PAGARBA VIENAS KITAM**

Pastebima, kad dramos terapijos sesijos ženkliai gerina ir bendruomeniškumo įgūdžius. Užsiėmimų metu taikomi metodai skatino ryšių stiprinimą tarp klasės vaikų ir komandiški žaidimai pasirodė ypač efektyvūs siekiant šio tikslo. Refleksijų metu vaikai vis aktyviau dalinosi savo patyrimais, o tai ugdė klausiančiųjų vaikų mokėjimą išklausti nepertraukiant, o pasakojančiuosius skatino jaustis svarbiais ir pasitikėti vienas kitu. Tai pastebi M: „<...> *pradėjo reflektuoti daugiau tai tikrai. Mes žinom... Tos diskusijos tai tikrai buvo tokia svarbi dalis, galėjo atsiverti vaikai ir pasijusti kažkur svarbūs. Yra kaip tik skiriamas dėmesys individui ir kaip būtent jis jaučiasi, nors ir kartais kildavo sunkumų pradžioje išklausti kitiems<...>*“ (M). Kiekvienos sesijos metu dukart vykstantys refleksijų rateliai, kada vaikai kalba po vieną gerino vaikų gebėjimą

klausytis ir gerbti pasakojantį: „<...> *Manau, jie pagarbiau elgėsi pabaigoje. Iš pradžių atrodo, ką fiksuoji, ką pastebėdavai, tai tik tai, kad jie elgdavosi netinkamai ar dar kažkaip... Nežinau gal kažkiek paaugo, tapo labiau pagarbesni vienas kitam <...>*“ (M). Nagrinėjant šią temą su mokyklos psichologe išryškėja, kad mišriose grupėse vykdyti užsiėmimai, kur buvo naudojami komandiškumą skatinantys metodai, stiprino tarpusavio ryšį ir bendradarbiavimą. M pateikė pavyzdį, kad net ir pradžioje nenorėję kartu komandoje būti vaikai, sesijos eigoje gebėjo puikiai kartu atlikti užduotį ir sesijos pabaigoje buvo patenkinti, taigi vyko požiūrio į kitą kismas: „<...> *kai kurios poros pradžioje tai turėdavo nuostatas, bet tas darbas kartu pakeitė <...> Vis tiek, nors ir dažnai kažkaip neigiamai reaguodavo: „Tik ne su ja“, „Tik ne su juo“ ar dar kažką- kada dirbdavo porose jie susidirbdavo. Nebūdavo taip, kad nesusidirbtų. Išbūna kartu ir kartu atlieka draugiškai užduotį <...> naujokė M ir D... Kada pasirinkai, kad būtų jie kartu tai ji reagavo nepatenkintai. Nenorėjo kartu būti. Bet jie kartu susidirbo ir gerai jautėsi, motyvuotai dirbo. Abu aktyviai bendravo, D labai padėjo M, ji irgi buvo laiminga. Buvo stipriai tam ryšy abu. <...>*“ (M). Šis M ir D psichologės pastebėtas ryšys, užsimezges būnant sesijoje, nenutrūko ir užsiėmimams baigus, pabrėžia anglų kalbos mokytoja R: „<...> *Labai jau D nori bendrauti su M. Ir ta mergaitė sako: „Su manim D“, jei jau sėstis ar eiti kažkur kartu, tai būtinai su ja. Sako, neturėjau su kuo kalbėti, o dabar turi su kuo <...>*“ (R). Dramos terapijos sesijų metu vaikams buvo sukurtos palankios sąlygos atrasti ryšius su tais klasės vaikais, su kuriais anksčiau mažai bendravo, o tyrimo pabaigoje užsiėmimų metu vaikai, jau turėję galimybę giliau pabendrauti su kiekvienu klasės draugu, jau buvo nusiteikę draugiškai atlikti skirtas užduotis su kiekvienu: „<...> *Nors V ir atsiskyrusi visada, bet va per sesijas su T gražiai bendravo ir T tokia draugiška jai, kantri <...> o T paskutinę sesiją buvo su... A man atrodo? Irgi gražiai abu atliko užduotį, nors klasėje kartu nebūna <...>, E pradėjo su naujais vaikai bendrauti, jau nebebendruoja tiek su tais, su kuriais anksčiau bendravo, su tais išdykusiais <...> Per paskutines sesijas galėjom labai aiškiai stebėti, kaip visos tos poros funkcionuoja ir jos gerai dirba <...>*“ (M). Tokia pagerėjusi teigiama kitų vaikų nuostata svarbi ir atsižvelgiant į V. Klasėje dažniausiai atsiribojusi nuo visų kitų klasės draugų, tyrimo pradžioje taip pat nebuvo tolerantiškai priimta į grupę- psichologė pastebi, kad kartu į porą patekęs S būti kartu su V nenorėjo, tačiau praėjus užsiėmimui, S požiūris į V pasikeitė: „<...> *S labai jau nepatenkintas buvo, kai jie kartu turėjo vaidinti, bet paskui per refleksiją pasakė, kad jam linksma buvo žaisti su V... <...>*“ (M). Paskutiniųjų sesijų metu vaikai žymiai palankiau priimdavo V į savo komandą ir bendraudavo: „<...> *V irgi nebebijojo kažkaip išsireikšti. Gal labiau iš blogo į neutralų požiūrį pasikeitė, nes iš pradžių tai pakliuvę į porą su V žaidimų metu kiti vaikai būdavo labai nepatenkinti, nenorėdavo kartu būti, o tolyn į sesijas vis priimtinau reaguodavo <...>*“ (M). Atsižvelgiant į šias išvalgas galima teigti, kad dramos terapijos sesijų

metu taikomi metodai gerina vaikų bendradarbiavimo, tolerancijos įgūdžius bei stiprina ir net kuria naujas draugystes tarp vaikų.

7. DRAMOS TERAPIJOS SESIJŲ APŽVALGA

Imant interviu nagrinėjama darbo skirtingose dramų terapijos grupėse esmė. Į sesijas tyrimo pradžioje vaikai buvo suskirstyti į dvi grupes: aktyviųjų ir ramių atsižvelgiant į jų elgesį klasėje, o vėliau šios grupės buvo sumaišytos ir vaikai rinkosi į mišrias grupes. Visos trys grupės reikalavo skirtingų vaikų įgūdžių gerinimo ir joms buvo išskirti pritaikyti tikslai, todėl ir sesijų metu taikomi metodai būdavo taikomi tokie, kokie būtų tinkami ir ramiesiems vaikams, ir aktyviesiems. Taip pat, buvo aptariama darbo su mišriomis grupėmis svarba.

- *DARBAS IŠSKIRTYTOSE GRUPĖSE*

Antros klasės mokiniai pamokų ir laisvalaikio metu išsiskiria dvejomis skirtingomis būdo ypatybėmis taip susiskirstę į dvi grupes- aktyvių ir ramių. Remiantis šia informacija tyrimo pradžioje dramų terapijos sesijos buvo padalintos į dvi grupes. Aktyviųjų vaikų grupėje didelis dėmesys buvo skiriamas bendruomeniškumo stokai ir sunkumams laikytis taisyklių bei dėmesio išlaikymui, o tai trukdė grupės bendradarbiavimui ir taikiam socialiniam sąveikavimui. Tai, kaip svarbų aspektą, pastebi ir mokyklos psichologė, kur dalyvaudavo ir stebėdavo sesijų metu: „<...> Aktyvesni... Juos per sesijas kaip tik reikėjo skirti, kad nebūtų kartu, laikytųsi taisyklių, nekonfliktuotų. (M). Nors ir sesijų metu aktyvieji vaikai vis geriau gebėjo susikoncentruoti ties užduotimi ar gerino savo reflektavimo įgūdžius, tačiau, kaip sako anglų kalbos mokytoja, nesutarimai klasėje vis dar kyla: „<...> Tai jie ne tik vienas kitą kaltina, bet ir niekada nepastovės vienas už kitą.<...>“ (R). (I) taip pat pastebi skirtingus aktyviųjų ir ramiųjų grupelių elgesio bruožus po sesijų: „<...> Ramieji grįžta linksmi, laimingi, papasakoja man, ką veikė. Jei dalinasi, vadinasi buvo svarbu jiems. O aktyvieji: įgriūna į klasę skųsdamiesi, kaltindami vienas kitą, kas ką ne taip padarė. <...>“ (I). Šios grupės buvo suskirstytos ir dėl to, nes ramesnieji vaikai, būdami kartu klasėje su aktyviaisiais, tampa užgožti ir dėl to netenka galimybės išsireikšti. Taigi, atskirtų grupių pradinio darbo etapas buvo skirtas ir ramesniųjų vaikų atsivėrimui, kūrybinei išraiškai ir aktyvaus dalyvavimo gerinimui. Psichologė teigia, kad tai buvo efektyvu: „<...> Jei skirtingo būdo vaikai bus sumaišomi, vis tiek visą dėmesį paims aktyvesni ir tie tylėsniai negaus dėmesio ir negalės atsiverti. O dabar, kai buvo išskirstyti, ramieji patys dalyvavo, šoko, vaidino, atvirai reflektavo- jiems buvo erdvė pasireikšti<...>“ (M). Šis išskirstymas į dvi grupes buvo efektyvus dėl to, nes skirtingo būdo vaikams reikia skirtingų metodų. Taip pat aišku, kad sesijos turėjo

skirtingą poveikį aktyviesiems ir ramiesiems: ramesnieji iš sesijos išsinešdavo daug naujų įspūdžių ir grįždavo laimingi, o aktyviesiems sesijos nebuvo tokios naudingos, nes jų metu kildavo konfliktų.

- *DARBAS MIŠRIOSE GRUPĖSE*

Po to, kai, vis rečiau kylant konfliktams, aktyvieji vaikai priprato prie taisyklių ir kito išklausymo svarbos, o ramieji įgavo daugiau pasitikėjimo savimi, grupės tapo mišrios siekiant didinti klasės toleranciją vienas kitam ir bendradarbiavimą. Dalyvaudama sesijose M pastebėjo, kad tai turėjo teigiamų rezultatų ir kaip mišrioje grupėje elgėsi vaikai bei kokie yra jos pranašumai palyginti su išskirtomis grupėmis. Kadangi dalyviai grupėje vis kito, buvo galima vaikus atskirti į skirtingas grupes atsižvelgiant į galimai kylančius konfliktus, dėl to darbas buvo produktyvesnis, dalyvaudami šiose grupėse aktyvieji vaikai gebėjo geriau susikonzentruoti į užduotą užduotį: „<...> jeigu matei, kad ten konfliktas kažkoks, tai stengeisi atskirti į skirtingas grupes, kad būtų produktyvesnis tas darbas. Ir suveikė, tikrai vaikai produktyviau dirbo.<...>“ (M). Nors ir konfliktų buvo mažiau, jų vis tiek pasitaikydavo, o tai, grupėje dalyvaujant kartu ir ramesniesiems, ir aktyviesiems vaikams, trikdė ankstesnėse išskirstytose grupelėse sukurtą ramių vaikų patikimą ir ramią atmosferą. Dėl šios priežasties ramūs vaikai į mišrias grupėles ne taip noriai ėjo, o įvykus konfliktui sesijų metu, grįždavo nusiminę. Tai pastebėjo antroją mokytoja (I): „<...> Vaikai kai kurie, jei tarp jų grupelėje buvo koks H, S, tai ateina po sesijų nusiminę. Iš jų atėmė laiką... ateina mergaitės pas mane ir klausia, ar galima kitą kartą tik ne su tais berniukais sesijoje būti? Koks AD kai pradeda išsidirbinėti. Sakau, vaikai, juk gyvenime visaip bus, reikia priimti. Sako, bet mokytoja, mums taip buvo faina, o jis specialiai taip elgiasi.<...>“ (I). I pateikė pavyzdį, kad A, mergaitė, priskirta ramiųjų grupėje, sesijų pradžioje, kai grupelės buvo išskirstytos, turėjo daug daugiau motyvacijos eiti į sesijas nei tada, kai grupelės tapo mišrios: „<...> Labai laukė sesijų, bet kai pamatė, kad eina tie žmonės, S, H, na, aktyvieji... Jai sunkiau buvo...<...>“ (I). Kalbant apie aktyviųjų vaikų keliamus konfliktus, psichologė pastebi, kad nemalonių situacijų išvengti vėlesnėse sesijose tapo vis lengviau, nes aktyviam vaikui susikaupti padeda įtraukiančios kūrybinės. Šios užduotys reikalauja dėmesį sutelkti vienam į kitą, o tai svarbu, nes vaikas jaučiasi pastebėtas: „<...> Aš manau, kad judresni vaikai visai kitaip atsiskleidė, kada buvo sumaišytos grupės. Ir šiaip, tie aktyvūs vaikai, būdami laisvalaikio grupėj, vis kažką prisidirba, o dabar tiek įsitraukia, kad net nereikia vis kartoti jų vardų. Susikauptė. Reiškia, kai kažkas įtraukaus, sugeba susikaupti. Ir net kai yra vienam vaikui dėmesys skiriamas iš kito, tai jau daug ką reiškia. Aktyviajam nereikia reikalauti dėmesio iš mokytojos.<...>“ (M). Dėl šio įsitraukimo ir mišrių

grupių sukūrimo buvo pastebėta, kad išryškėjo didesnė pagarba vienas kitam sumažėjo konfliktų tarp vaikų sesijų metu: „<...> *Kai jie buvo kitose grupėse, negu iš pat pradžių, tai aš manau, kitaip elgėsi, buvo ramesni, pagarbesni. Jeigu vienas neinicijuoja konflikto, tai kitas ir nepalaiko, ir kad dar nebūna tokių vaikų, kur aktyvus konfliktas tarp jų, tada ir kažkaip daug produktyviau ir geriau vyksta ta sesija..<...> nes kada buvo vien aktyvūs, niekas jų nesubalansuodavo ir kada poroje vienas aktyvus, vienas ramus, tada kažkaip visai gerai. Šiaip porose man atrodo ir net kai abu aktyvūs buvo, tada irgi viskas gerai, susikaupdavo, netrukdydavo. Abu turi tikslą, įsitraukia ir dirba. <...>*“ (M). Sesijoje, kurioje nekyla nesutarimų darbas vyksta daug sklandžiau, todėl vaikai gali atlikti užduotis porose dar atidžiau ir skirti vienas kitam visą savo dėmesį. Tai stiprina tarpusavio ryšį, tad ir skatina bendruomeniškumą. (M) taip pat pabrėžia svarbą, kad ir ramieji, ir aktyvieji vaikai tampa jau nebeišskirstyti grupėmis, o yra visi kartu: „<...> *Šiaip tas draugysčių skatinimas buvo manau naudingas sumaišant grupėles... Gal ne taip priešišškai vienas į kitą žiūrėjo, ne taip, kad čia yra vienokie, čia kitokie, o čia juk mes visi kartu..<...>*“ (M). Mišriose dramų terapijos grupėse konfliktų skaičius žymiai sumažėja, o bendradarbiavimas bei aktyvus dalyvavimas sustiprėja. Tai rodo, kad mišrios grupės yra veiksmingos produktyvesniam darbui su aktyviais vaikais.

- *SESIJŲ METU TAIKYTI METODAI*

Interviu metu ir su anglų kalbos mokytoja, ir su psichologe išryškėjo metodai, kurie efektyviai veikia dirbant su skirtingo būdo vaikais. Anglų kalbos mokytoja pamokų metu tam, kad aktyvieji vaikai būtų ramesni, užima juos darbu. Ji pastebi, kad tik tada vaikai vienas kitam netrukdo negalėdami susikaupti ir užsiimdami su pamoka nesusijusia veikla. Kalbant šia tema, R pateikia pavyzdį: „<...> *Jeigu tik nėra to darbo, reikia palaukti- viskas. Nė minutės negali be darbo, nes jeigu tik laisvesnis laikas, jau reikia jam kažkokių kitokių veiklų <...>*“ (R). Tai pastebima ir sesijų metu- aktyviuosius vaikus svarbu įtraukti į atliekamą veiklą tam, kad darbas būtų produktyvus, taigi- svarbu ugdyti dėmesingumą. O vedant dramos terapijos sesijas ramesniems vaikams, psichologė išgrynino tikslą - ramių vaikų grupei svarbiausia buvo didinti pasitikėjimą savimi ir kitais: „<...> *Tyliųjų grupėj buvo tokie... Kažkiek drovesni vaikai ir juos reikėjo motyvuoti, kad jie bendrautų <...>*“ (M), o tuo tarpu mišrios grupės tikslas, kurį pastebėjo (M), buvo skatinti bendradarbiavimą, auginti tarpasmeninius ryšius: „<...> *Buvo svarbu atsižvelgti į besiformuojančias poras, skatinti būti kartu arba kažkaip sumiksiuoti, kad nors ir turi tą nuostatą, kad nepatinka tas vaikas, vis tiek sumiksiuoti ir kad jie patirtų kažką geresnio tam bendravime<...>*“ (M). Psichologė atsižvelgia į tai, kad dramos terapijos sesijų metu kūrybinė laisvė kartu su

aiškiais ir lengvomis užduotimis padėjo vaikams nusiraminti: „<...> jie nusiramindavo, nors ir būdavo ten tokių aktyvių žaidimų, kur vaidina, pavyzdžiui, reikėjo kažką pavaizduoti ar pašokti. Nebuvo gal tokių užduočių, kur jiems sunku suprasti. Ir dėl to viskas buvo aišku, įdomu ir linksma, ir dėl to puikiai, patogiai jautėsi. <...>“ (M), tai ji sugretina su įtampa, kurią vaikai patiria pamokų metu- sesijų metu kūrybiški užsiėmimai nevaržo, o leidžia išsireikšti taip, kaip norisi: „<...> per tas pamokas būna, kad nesusigaudai, kas vyksta, reikia ištiesai susikaupti ir taip toliau, o čia jie būdavo laisvi daryti beveik viską, ką jie nori. Jei vaidina, tai kaip nori, taip ir vaidina. Aišku, būdavo ir taisyklės, jiems aiškios, bet tos taisyklės nebuvo tokios jau griežtos- pavyzdžiui, nepertraukinėti kito. <...>“ (M). Nors ir kūrybinė laisvė sesijose yra skatinama, (M) priduria, kad taisyklės taip pat yra svarbios vedant užsiėmimus ne tik tam, kad būtų palaikoma tvarka ir išlaikomos ribos, bet ir todėl, nes tai vaikams leidžia jaustis ramesniems: „<...> Aiškios taisyklės ir laisvė jiems padėdavo nusiraminti. <...>“ (M). Svarbu atsižvelgti į kiekvieno vaiko unikalias reikmes, kurios svarbios dalyvaujant sesijose tam, kad vaikai iš šių užsiėmimų pasiimtų kuo daugiau naujos informacijos ir patirtų kuo daugiau naudingų patyrimų. Aiškios taisyklės ir kūrybinė laisvė leidžia vaikams jaustis patogiai, o efektyvus darbas prisideda prie jų emocinio ir socialinio augimo

8. KLASĖJE KYLANTYS KONFLIKTAI

Analizuojant vaikų problematišką elgesį ypač stipriai išryškėja tai, kad elgesys klasėje dažnai yra susijęs su jų tėvų veiksmais ir šeimos aplinka. Mokytoja ir psichologė pastebi, kad vaikai, kurie kelia daugiausiai konfliktų klasėje yra auginami tėvų, kurie nėra linkę bendradarbiauti su mokytojais, o ženkliai pažangą savo problematiškame elgesyje padariusių mokinių tėvai aktyviai reaguoja į mokytojų pastabas.

- *VAIKŲ ELGESIO KLASĖJE RYŠYS SU TĖVŲ VEIKSMAIS*

Vaikai, tokie kaip E, H, S, AD, vis dar kelia daugiausiai konfliktų klasėje, šie vaikai yra priskiriami prie aktyviųjų grupės. Anglų kalbos mokytoja guodžiasi: „<...> Nematau, kad ten būtų kažkas su jais geriau... Vargstam. Ir pamokų metu, ir laisvalaikio grupėj <...>“ (R). Mokytoja (I) taip pat mini problematišką S ir H elgesį klasėje: „<...> Su H ir S bandyti išsiaiškinti... Vaikai neturi tokio... Gėdos jausmo, negali pripažinti kaltės. S išvis nemoka atsiprašyti, niekada nėra atsiprašęs. Ir su mokslais sunkiai, ir apskritai, laikytis taisyklių <...>“ (I). R išskiria AD ir E santykį klasėje- pastebi, kad E savo problematišku elgesiu neigiamai veikia AD: „<...> D be E- vaikas kaip vaikas, bet jei E yra- būtinai reikia kopijuoti, jam pasirodyti, būtinai, kad tik sureaguotų, trukdo

pamokose, ne visada į pastabas sureaguoja. O jei nėra jo- puikus vaikas. Įtaką didelę E daro. Kiti vaikai taip jo neveikia, kaip E. <...> (R), tačiau psichologė, buvusi visose dramos terapijos sesijose, pastebėjo atvirkščiai- kad ir AD gali neigiamai paveikti kitus vaikus, be E įtakos: „<...> AD tai man iš pradžių neatrodė toks, kad lįstų prie kažko, ar panašiai, man atrodė labiau, kad ten E prie jo pastoviai lenda, bet paskui pasimatė, kad pats AD kritikuoja, lenda prie kitų <...>“ (M). Dar vienas aktyviųjų grupei priskirtas vaikas- D. Jis taip pat dažnai įsivelia į konfliktus su kitais aktyviais vaikais ir susiduria su sunkumais sutelkti dėmesį pamokų metu bei sesijose, tačiau, kaip pastebi anglų kalbos mokytoja, atpažįsta savo netinkamą elgesį ir sugeba greitai pasitaisyti: „<...> D jisai toks... Nori keistis, nori bendrauti. Tikrai nori keistis, ten ir iš tėvelių matau, kad daug darbo, bet su juo įmanoma, bet su kitais... Tai aš neįsivaizduoju kaip bendrauti <...> jis man per pamokas: aš tik atsisuku, nieko nėra žodžio nesakau, jis man rodo „uždariau užtrauktuką burnos“ <...>“ (R). Šis skirtingas vaikų elgesys atsispindi ir skirtingose tėvų reakcijose į mokytojų išsakytas pastabas: <...> Vienintelio D visada tėvai sureaguoja, su kitais tėvais nėra ryšio <...> Su AD mama į tokius konfliktus veliamės, tai ne tas žodis AD tai turi problemų, bet mama nenori pripažinti ir nenori lengvinti.“ <...>“ (R). Antrojų mokytoja taip pat pastebi, kad vaikų problematiškas elgesys ypač ryškiai atsispindi tėvų elgesyje ir aktyviųjų vaikų tėvai nėra linkę bendradarbiauti su mokytojais ir gilintis į vaikų netinkamą elgesį: „<...> Kalbant apie S elgesį, mama sako, kad ir S broliui lygiai tas pats buvo, tai išaugo... Nesuprantu, kodėl nesiaiškina, kodėl sunku. Tik D mama tinkamai reaguoja. H kartais irgi, bet pirma visada- pirmiausia išsiaiškinti, ar čia tikrai mokytoja neklysta, pati išsiaiškinti, manimi negali pasitikėti, net ir nepagarbiai elgiasi. Namuose, žinau, nėra moters autoriteto visiškai.“ (I). Interviu metu taip pat pateikiamas ir E pavyzdys: „<...> E visiškai nereaguoja, pamokos metu visokius garsus kelia, vos ne visą pamoką jam sakau pastabas... Kiti sureaguoja, bent trumpam laikui, bet E visiškai tas pats <...> į nieką nereaguoja, o ypač laisvalaikio grupėj kai nėra rėmų, daro ką nori <...> Ir brolis ėjęs į mūsų mokyklą dabar. Net mėnesio neprabuvo, devintokas.“ (R). Apibendrinus mokytojos ir psichologės pastebėjimus galima teigti, kad tėvų veiksmai ir šeimos aplinka turi didelę įtaką vaikų elgesiui klasėje.

APIBENDRINIMAS IR DISKUSIJA

Šio tyrimo metu atsiskleidžia tai, kad dramos terapija pirmiausia leidžia vaikams geriau suprasti ir išreikšti save, nes yra ne tik skatinami atkreipti dėmesį į savo jausmus ir juos nagrinėti, mokytis, kaip elgtis tada, kai užvaldo emocijos, bet ir yra paskatinti juos išreikšti įvairiais kūrybiniais būdais - judesiais, mimika, veido išraiška, vaidyba, lėlėmis, garsu. Dramos terapijos sesijose, naudojant vaidybos, improvizacijos metodą, vaikui yra sukurta galimybė saugiai susidurti su konfliktine ar kita, socialiai sudėtinga, situacija, kur gali būti patiriamos įvairios emocijos. Tokiu būdu vaikas mokosi atpažinti ir įvardinti įvairius savo jausmus, juos aptarti, pažiūrėti į jas iš šono ir nagrinėti, iš kur jie kyla ir ką daryti su jomis susidūrus, o tai ugdo sąmoningumą ir supratimą kaip šios emocijos gali paveikti vaiko elgesį ir santykius su kitais. Svarbu akcentuoti, kad dramos terapijos sesijos - grupinės, todėl nuolat vyksta sąveikavimas su kitais bendraamžiais, stiprinamas ryšys ir gebėjimas išklausti ir pastebėti kitą, todėl vaikai yra skatinami nagrinėti ne tik į savo, bet ir kito požiūrį, jausmus, mintis bei veiksmus ir tai jiems padeda gilinti empatiją, stiprinti bendruomeniškumą, pasitikėjimą kitu. Per vaidybą ir socialinių vaidmenų „pasimatavimą“ yra stiprinami socialiniai įgūdžiai.

Refleksijų metu vaikai dalinosi savo išgyvenimais pažymėdami, kad dramos terapijos sesijos jiems padėjo atsipalaiduoti, pasijausti geriau. Renkant medžiagą buvo pastebėta, kad prieš dramos terapijos sesiją, vaikai dažnai jausdavosi „pavargę“, „liūdni“, „nerimaujantys“, o po sesijų vardino pasikeitusias emocijas: „linksmas“, „žaismingas“, „ramus“, taigi, galima teigti, kad dramos terapija padeda vaikams gerinti emocinę būseną (žr. 1 priedą). Tai taip pat atsispindi ir panašiam tyrime (Moula, Powell, ir Karkou, 2022), kuriame dalyvavo šešiasdešimt du 7–10 metų amžiaus vaikai. Atsitinkine tvarka, mokyklos aplinkoje, jiems buvo taikytos įvairios meno terapijos, o tarp jų- ir dramos terapija. Šio tyrimo metu buvo pastebėti teigiami pokyčiai: pagerėjo vaikų saviraiška, sustiprėjo saugumo jausmas ir optimizmas. Buvo paminėta, kad kūrybinė išraiška buvo ypač svarbi išreiškiant sudėtingas emocijas ir jausmus, kurių neįmanoma lengvai išsakyti. Tyrimo metu vaikai reflektavo, kad sesijos jiems sukėlė teigiamus jausmus: jie jautėsi linksmesni, saugesni, ramesni, o bendrumo jausmas, kuris stiprėja atliekant grupines kūrybines užduotis, leido vaikams kurti stipresnius ryšius ir pasitikėjimą vienas kitu. Tyrėjos pažymi, kad mokykloje vykdoma dramos terapija, jei pavyksta sukurti saugią terapinę erdvę ir stiprų santykį tarp vaikų ir terapeuto, galima pasiekti daug naudingų rezultatų. Sesijos, kurios vyksta pažįstamoje mokykloje, yra ypač efektyvios, nes vaikai, būdami jau pažįstamoje aplinkoje, geba greičiau atsiverti ir jaučiasi saugiau. Ugdyimo įstaiga yra naudinga aplinka vedant dramos terapijos užsiėmimus, taip pat ir

dramos terapija yra naudinga vaiko mokymuisi: kūrybiškumas, kuris taip pat yra itin svarbi dalis dramos terapijos sesijose, stiprina mokinio motyvaciją, susidomėjimą, kognityvinius įgūdžius, gerina akademinis pasiekimus, bei naudingas socialinėje sferoje- ugdo bendravimo įgūdžius, pasitikėjimą savimi ir kitais (Geist, 2009).

Tai, kad dramos terapijos sesijos gali būti sėkmingai pritaikytos mokykloje, įrodo atliktas tyrimas, kuriame dalyvavo ir sveiki, ir autizmo spektro sutrikimą turintys vaikai (Mpella, Evaggelinou, Koidou, Tsigilis, 2019): dramos terapijos veiklose buvo ugdomi neverbaliniai įgūdžiai, bendradarbiavimas, improvizacija, kūno kalba. Programa vyko du kartus per savaitę po 45 minučių, vietoje kūno kultūros pamokų. Tyrimas truko 2 mėnesius. Mokytojai koordinavo teisingą socialinę elgseną, taikė išorinį paskatinimą (pvz., lipdukus) ir vidinį paskatinimą (pvz., pagyrimus). Vėliau pedagogai buvo paprašyti įvertinti tam tikrų socialinių įgūdžių (socialinio sąmoningumo, dėmesio sutelkimo įgūdžių ir žaidimo) intensyvumą skalėje nuo 1 iki 4. 1 reiškia mažiausią intensyvumą, o 4 - didžiausią intensyvumą. Likę moksleiviai vietoj terapinių veiklų ir toliau lankė kūno kultūros pamokas. Tik kūno kultūrą lankantys mokiniai pasižymėjo fizinio pasirengimo ir judėjimo įgūdžių pagerėjimu, tačiau teatro terapija padėjo gerinti ne tik fizinį judėjimą, bet ir socialinių įgūdžių, vaizduotės, saviraiškos, žodinių įgūdžių ugdymą. Teatro žaidimai leido vaikams reikštis kūrybiškai, lavinti socialinius įgūdžius bendraujant su kitais ir pagerinti kalbos įgūdžius. Tyrimas parodė, kad tokia intervencija kaip teatro terapija veiksmingai padidino vaikų socialinius įgūdžius ir saviraišką. (Mpella, Evaggelinou, Koidou, Tsigilis, 2019) Kitas tyrimas, kuriame buvo nagrinėjamas dramos terapijos poveikis vaikams, kurie susiduria su elgesio problemomis, buvo atliktas Izraelyje (Feniger-Schaal, Koren-Karie, 2021). Jis skiriasi tuo, kad buvo taikytas kitokioje aplinkoje, buvo įtrauktos vaikų mamos ir dramos terapijos metodai buvo taikyti unikaliai- stebint ir aptariant savo ir kito elgesį per vaizdo įrašą. Tyrime dalyvavo 60 (20 iš jų tyrimo nebaigė) moterų ir vaikų, turinčių autizmo spektro, emocinių ir elgesio sutrikimų, iš socialiai remtinų šeimų. Moterų vidutinis amžius- 37 metai, o jų vaikų- 8,5 metų. 35% moterų buvo susituokusios, 42,5% buvo išsiskyrusios, o 18% buvo vienišos mamos. Iš viso tyrimas tęsėsi 10 savaičių. Terapinius žaidimus, vaidinimus ir improvizacijas vedė du terapeutai, o kiekviena sesija truko 90 minučių. Tyrimą sudarė du etapai: pirmajame etape vaikai su mamomis žaidė tris skirtingus žaidimus, o tuo metu visa tai buvo nufilmuojama. Vėliau vaizdo įrašas peržiūrimas ir dalyvių buvo klausama apie vienas kito elgesį- ar elgesys jiems buvo netikėtas, keliantis susirūpinimą ar atvirkščiai- kėlė teigiamas emocijas, kas jiems labiausiai įstrigo. Vėliau buvo prašoma iliustruoti savo įžvalgas pavyzdžiais iš kasdienio gyvenimo. Tyrimo rezultatai parodė, kad dramos terapijos intervencija buvo veiksminga gerinant tėvų ir vaikų ryšį, vaikų emocinį intelektą ir bei pasitikėjimą savimi. Be to, buvo pastebėtas gerėjimas kitose srityse: sumažėjęs

motinų streso, nerimo ir depresijos lygis. Taigi, dramos terapijos sesijose dalyvaujant ir vaikams, ir tėvams, išryškėja dviguba nauda- gerėja ir vaiko, ir mamos psichologinė būseną.

Dramos terapijos sesijose pastebimi ne tik teigiami pokyčiai, bet buvo susiduriama ir su apribojimais: viena iš svarbiausių efektyvaus grupinio darbo sąlygų yra grupės dinamika, kuriai yra ypač jautrūs intravertiški, ramūs vaikai- grupėje, kurioje dominuoja aktyvūs vaikai, jie dažnai jaučiasi nesaugiai ir negali pilnai atsipalaiduoti- tokia situacija kuria iššūkius atsiskleisti, išreikšti savo mintis ir dalyvauti diskusijose. Ramius vaikus stipriai veikia aktyvių vaikų elgesys- konfliktai ir energingas elgesys gali sekinti, trukdyti susikaupti, atvirai reflektuoti, įsitraukti į veiklą. Siekiant, kad grupinė sesija būtų veiksminga ir jos metu visi dalyviai jaustųsi ramūs ir gebėtų atsiverti, būtina stebėti grupės dinamiką ir kiekvieno vaiko būseną. Ramūs vaikai pilnai įsitraukti į dramos terapijos sesijas gali tik tada, kai grupėje nėra trikdančio kitų vaikų elgesio. Kitas svarbus dramos terapijos aspektas - vaiko vidinės motyvacijos ir gebėjimo įsitraukti svarba. Tyrimo metu pastebėta, kad vedant užsiėmimus išskirstytose grupėse, ypač tyrimo pradžioje, aktyvieji vaikai susidūrė su sunkumais išlaikyti dėmesį, kildavo daug konfliktų, vaikai ne visada gebėjo sutelkti dėmesį į veiklą, todėl dramos terapijos sesijos nebuvo veiksmingos. Tokioje situacijoje teko įvesti griežtas taisykles, kurios riboja vaikų kūrybiškumą, bet gerino gebėjimą sutelkti dėmesį. Taigi, dramos terapija aktyviesiems vaikams neparodė didelio poveikio išskirstytose grupėse, o mišriose grupėse dalyvaujantys aktyvūs vaikai trukdė ramiems saugiai ir patogiai jaustis sesijose.

IŠVADOS

1. Literatūros analizė leidžia teigti, kad pradinėse klasėse vaikas aktyviai tobulina fizinius įgūdžius, mokosi bendradarbiauti su bendraamžiais, siekia asmeninės nepriklausomybės, mokosi ir tobulina socialinius vaidmenis. Šiame etape vaikas pradeda ieškoti savo identiteto užsibrėždamas tikslus, siekdamas juos įgyvendinti, ugdydamas savo asmeninius mokyklinius pasiekimus, o susidūrus su nesėkme jam gali kilti kaltės ir nepilnavertiškumo jausmas, sumažėti savivertė. Pradinukas, siekdamas suvokti, kas yra teisinga ir klaidinga, kurdamas savo vidines elgesio taisykles, grindžiamas ne tik išorinėmis bausmėmis ir apdovanojimais, bet ir vidinėmis moralinėmis vertybėmis mokosi gyventi bendruomenėje ugdydamas proaktyvaus elgesio gebėjimus ir asmeninį atsparumą neigiamam elgesiui.

2. Dramos terapijos užsiėmimų metu taikyti metodai skatino empatijos raišką, gerino bendravimo gebėjimus, susikaupimą ir refleksiją, kurė saugią erdvę, kuri didino pasitikėjimą savimi ir kitais. Sesijų metu vaikai mokėsi socialinių vaidmenų ir gebėjo geriau reikšti savo emocijas per vaidybą ir kūrybą, o susidurdami su įvairiais konfliktais ir įtemptomis situacijomis per žaidimą gebėjo ieškoti sprendimų ir lengviau įveikti iššūkius, su kuriais gali susidurti realiame gyvenime. Dramos terapijos sesijų metu, tam, kad būtų pasiektas norimas rezultatas, buvo atsižvelgiama į kiekvieno vaiko individualias reikmes ir derinami jiems tinkami metodai. Aiškios taisyklės ir kūrybinė laisvė leido vaikams jaustis patogiai, skatino jų emocinį augimą.

3. Dramos terapijos sesijos turėjo skirtingą poveikį ramųjų, aktyviųjų ir mišriųjų (kai grupėje dalyvavo aktyvieji ir ramieji vaikai) grupėse:

- ramiosios grupės vaikai demonstravo gebėjimus įsitraukti į veiklą ir reflektuoti, jie padarė ženklų pažangą gerindami socialinius ir emocinius įgūdžius, reikšdami pasitikėjimo savimi ir pozityvią motyvaciją.
- aktyviųjų vaikų grupėje vykusios dramos terapijos sesijos nebuvo tokios naudingos, nes jų metu vaikai susidurdavo su sunkumais įsitraukiant į veiklą, reflektuojant bei sudėtingesnes situacijas sprendžiant konfliktų pagalba.
- mišrioje dramos terapijos grupėje konfliktų skaičius žymiai sumažėja, o bendradarbiavimas tarp aktyviųjų vaikų ir jų įtraukus dalyvavimas - sustiprėjo.

Taigi mišrios grupės yra veiksmingos produktyvesniam darbui su aktyviais vaikais. Tačiau, mišrioje grupėje dalyvaujantys ramūs vaikai nesijautė visiškai saugūs ir pasitikintys aplinka, todėl mišrios grupės ramiems vaikams buvo mažiau naudingos, nors plėtė jų socialinius vaidmenis.

REKOMENDACIJOS

Remiantis gautais tyrimo rezultatais, pateikiamos šios rekomendacijos vedant dramos terapijos sesijas vaikams:

1. Dramos terapijos sesijos yra veiksmingos ramiems, intravertiškiems vaikams, kurie geba reflektuoti ir nori dalyvauti sesijose.
2. Svarbu atkreipti dėmesį į grupės dinamiką: intravertiški vaikai nesijaučia saugiai, jei grupėje yra vaikų, kurie yra ypač aktyvūs, dėl to sesija tampa ne tokia veiksminga.
3. Dramos terapijos sesijas galima taikyti mokykloje pradinio ir ikimokyklinio amžiaus vaikams.

LITERATŪROS SĄRAŠAS

1. Urie Bronfenbrenner (1994). 5 Ecological Models of Human Development. International Encyclopedia of Education, Oxford
2. American Academy of Pediatrics (2024). Understanding Your Child's Temperament: Why It's Important. Prieiga internetu: <https://www.healthychildren.org/English/ages-stages/gradeschool/Pages/How-to-Understand-Your-Childs-Temperament.aspx>
3. Ann S. Masten, Andrew J. Barnes (2018). Resilience in Children: Developmental Perspectives. Institute of Child Development, University of Minnesota Twin Cities, Minneapolis
4. Chantal Thériault (2009) Vaikų konfliktai : kaip ugdyti savarankiškumą. "Baltų lankų" leidyba, Vilnius
5. D. Čekuolienė, Lietuvos aukštųjų mokyklų mokslo darbai psichologija (1991). Priedas: teoriniai aspektai ir tyrimo galimybės. Lietuvos aukštųjų mokyklų mokslo darbai
6. Dan. A. Olweus (2013). School Bullying: Development and Some Important Challenges, Annual Review of Clinical Psychology
7. Donald Woods Winnicott (2009) Žaidimas ir realybė : su nauja pratarne, kurią parašė F. Robertas Rodmanas iš Šiaurės Karolinos universiteto. Vaga, Vilnius
8. Edward L. Deci (1971). Journal of Personality and Social Psychology. Effects of Externally Mediated Rewards on Intrinsic Motivation. University of Rochester
9. Erikson. Eric H. (2004) Vaikystė ir visuomenė. Katalikų pasaulio leidiniai
10. Gabriel A. Orenstein; Lindsay Lewis (2022). Eriksons Stages of Psychosocial Development. Prieiga internetu: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/books/NBK556096/>

11. Higienos institutas (2020) raštas Nr.9.8-01-771 Lietuvos autizmo asociacijai „Lietaus vaikai“, Vilnius
12. Jacobs Foundation (2011). Sir Michael Rutter. Prieiga internetu: <https://jacobsfoundation.org/sir-michael-rutter/>
13. Jens B. Asendorpf (2009) The Cambridge Handbook of Personality Psychology. Personality: traits and situations, Cambridge University Press
14. John C. Gibbs (2019). Moral Development and Reality. Fourth Edition. Beyond the Theories of Kohlberg, Hoffman and Haidt, Oxford University Press
15. John Mordechai Gottman (1983). How Children Become Friends. University of Illinois at Urbana-champaign monographs of the society for research in child development, serial no. 201, vol 48, no. 3.
16. John Nolte (2019) J. L. Moreno and the Psychodramatic Method: On the Practice of Psychodrama. Nuoroda internete: https://www.researchgate.net/publication/336328120_J_L_Moreno_and_the_Psychodramatic_Method_On_the_Practice_of_Psychodrama
17. Journal of Applied Linguistics (2022). Journal of Applied Linguistics. Prieiga internetu: https://www.researchgate.net/publication/362524801_Theory_Of_Cognitive_Development_By_Jean_Piaget
18. Lietuvių kalba ir literatūra (2013). Moralė ir jos raida. Prieiga internetu: <https://lietuviukalbairliteratura.lt/morale-ir-jos-raida/>
19. Maria Isabel Andrade Loza (2017). Safe and Sound: Safe Space in Drama Therapy. Prieiga internetu: https://spectrum.library.concordia.ca/id/eprint/982577/1/Andrade_MA_F2017.pdf
20. Maria Mpella, Christina Evaggelinou, Eirini Koidou, Nikolaos Tsigilis (2019). The Effects of a Theatrical Play Programme on Social Skills Development for Young Children with

Autism Spectrum Disorders, International Journal of Special Education. Prieiga internetu:
<https://eric.ed.gov/?id=EJ1219307>

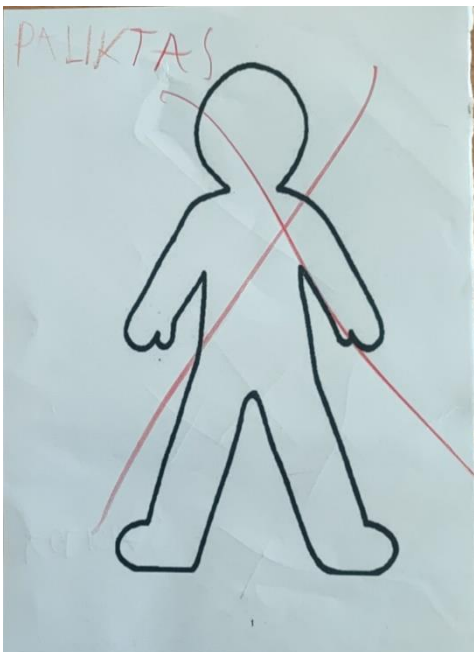
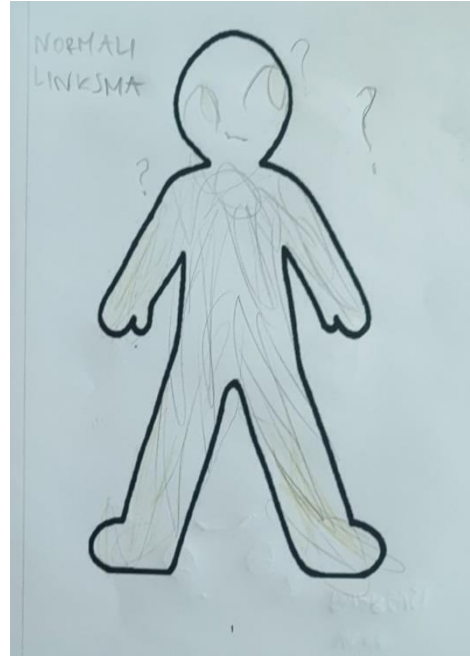
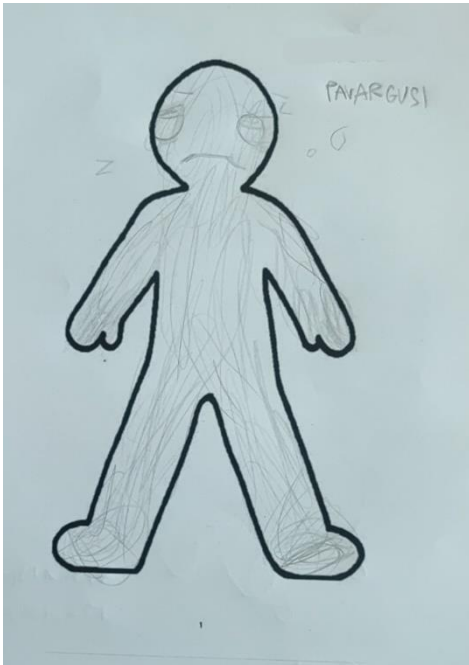
21. Marice Saragih, Farida Hanum Pakpahan (2022) English Lecturers and Teachers Association, Theory Of Cognitive Development By Jean Piaget, Journal of Applied Linguistics
22. Marij Berghs, Anna-Eva J. C. Prick, Constance Vissers, Susan van Hooren (2022), Drama Therapy for Children and Adolescents with Psychosocial Problems: A Systemic Review on Effects, Means, Therapeutic Attitude, and Supposed Mechanisms of Change. Prieiga internetu:
https://www.researchgate.net/publication/363345700_Drama_Therapy_for_Children_and_Adolescents_with_Psychosocial_Problems_A_Systemic_Review_on_Effects_Means_Therapeutic_Attitude_and_Supposed_Mechanisms_of_Change
23. Michael Rutter (2003) Genetic Influences on Risk and Protection Implications for Understanding Resilience. Resilience and Vulnerability, Cambridge University Press
24. Millie Ferrer, Anne Fugate (2001). The Importance of Friendship for School-Age Children. Internetinė nuoroda: <https://www.frontierdistrict.k-state.edu/family/child-development/docs/school-age/ImportanceFriendship.pdf>
25. Moreno, J. L. (1934). Who Shall Survive? A New Approach to the Problem of Human Interrelations. Washington, Nervous and Mental Disease Publishing Co. Nuoroda internete: <https://reflexus.org/wp-content/uploads/whoshallsurvive.pdf>
26. Nicole Arduini-Van Hoose (2023) Theories of Moral Development. Prieiga internetu:
<https://courses.lumenlearning.com/adolescent/chapter/theories-moral-development/>
27. Olivia Guy-Evans (2024) Introvert Vs. Extrovert Personality: Signs, Theories, & Differences. Prieiga internetu: <https://www.simplypsychology.org/introvert-extrovert.html>

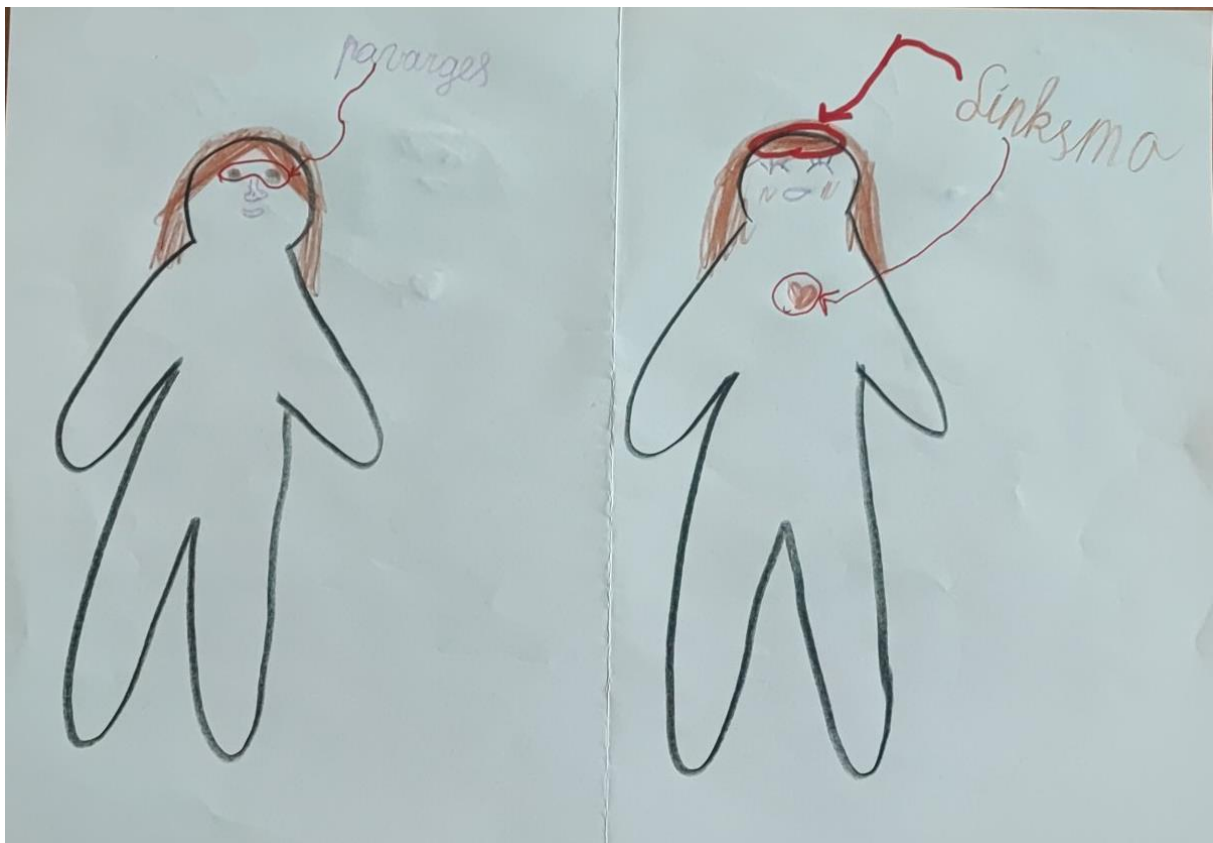
28. Open Journal of Social Sciences (2014). Risk and Protective Factors in Child Development and the Development of Resilience. Prieiga internetu: https://www.scirp.org/html/9-1760038_44393.htm
29. Peter Geyer (2012) Extraversion – Introversion: what C.G. Jung meant and how contemporaries responded. Prieiga internetu: https://www.researchgate.net/publication/264782791_Extraversion_-_Introversion_what_CG_Jung_meant_and_how_contemporaries_responded
30. Practical Psychology (2023). Havighurst's Developmental Task Theory. Prieiga internetu: <https://practicalpie.com/havighursts-developmental-task-theory/>
31. Qian Zhang, Honghui Zhao (2017). An Analytical Overview of Kohlberg's Theory of Moral Development in College Moral Education in Mainland China. Prieiga internetu: <https://www.scirp.org/journal/paperinformation?paperid=78348>
32. Rasa Juknevičienė (2012). Svarbūs vaiko psichikos raidos ypatumai: mąstymas ir kalba. Prieiga internetu: <http://www.rasa-jukneviciene.lt/naujienos/svarbs-vaiko-psichikos-raidos-ypatumai>
33. Richard Solomon, Laurie A. Van Egeren, Gerald Mahoney, Melissa S. Quon Huber and Perri Zimmerman (2014). PLAY Project Home Consultation Intervention Program for Young Children With Autism Spectrum Disorders: A Randomized Controlled Trial. Nuoroda internete: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC4181375/>
34. Rinat Feniger-Schaal, Nina Koren-Karie (2021). Drama Therapy to Enhance Maternal Insightfulness and Reduce Children's Behavior Problems. Internetinė nuoroda: <https://www.frontiersin.org/articles/10.3389/fpsyg.2020.586630/full> Using
35. Rinat Feniger-Schaal, Nina Koren-Karie ir Nina Koren-Karie (2021) Using Drama Therapy to Enhance Maternal Insightfulness and Reduce Children's Behavior Problems. Prieiga internetu: <https://www.frontiersin.org/journals/psychology/articles/10.3389/fpsyg.2020.586630/full>

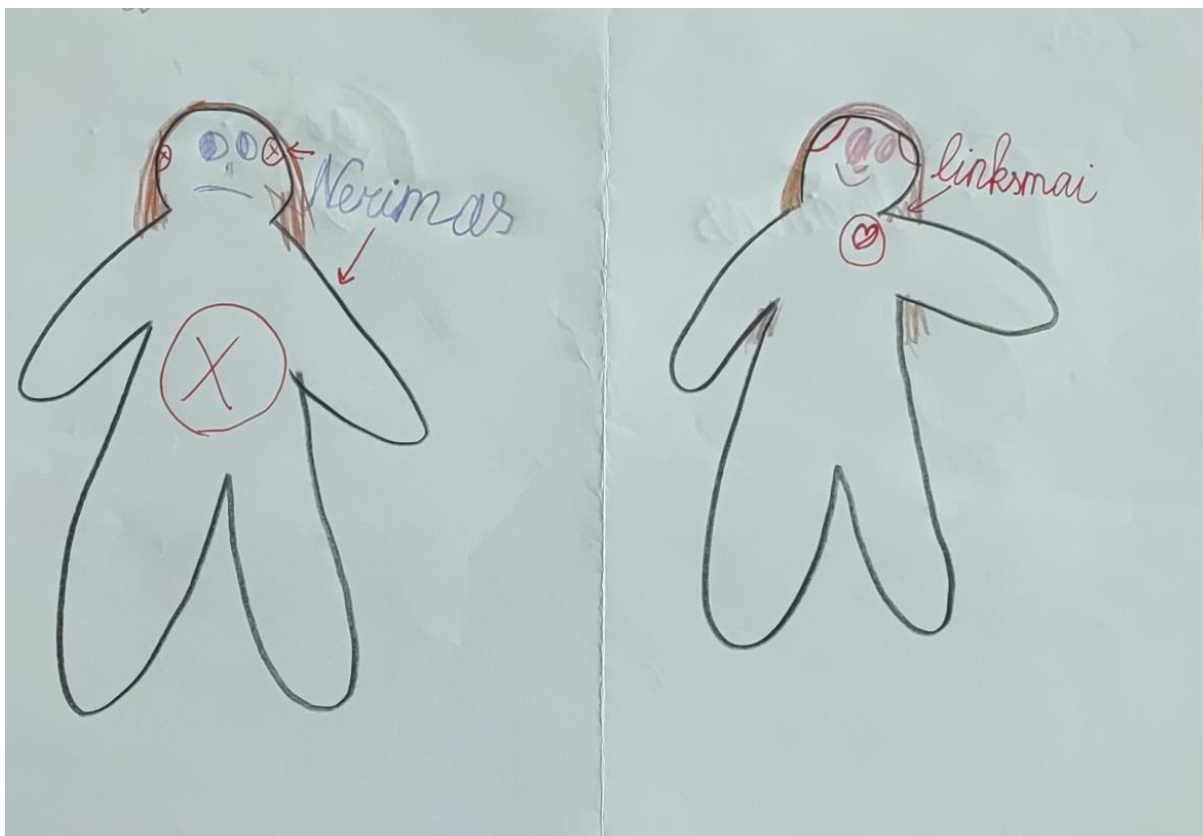
36. Saul Mcleod, PhD (2024). Kohlberg's Stages Of Moral Development. Prieiga internetu: <https://www.simplypsychology.org/kohlberg.html>
37. Stephen Briers (2011) Laimingos vaikystės psichologija, Tyto alba, Vilnius
38. Tuppett M. Yates, Fanita A. Tyrell, Ann S. Masten (2015), Resilience Theory and the Practice of Positive Psychology From Individuals to Societies, John Wiley & Sons Inc.
39. Valstybinis psichikos sveikatos centras (1999) Vaikų psichologinis konsultavimas, Vilnius
40. Vygotsky, L. (1978) The Role of Play in Development, Cambridge, MA: Harvard University Press
41. Vilniaus pedagoginė psichologinė tarnyba (2023) Ypatingai aktyvūs ir dėmesio sunkumų turintys vaikai. Prieiga internetu: <https://www.vilniausppt.lt/ypatingai-aktyvus-ir-demesio-sunkumu-turintys-vaikai/>
42. Zoe Moula, Joanne Powell, ir Vicky Karkou (2022) Qualitative and Arts-Based Evidence from Children Participating in a Pilot Randomised Controlled Study of School-Based Arts Therapies. Prieiga internetu: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC9221561/>

PRIEDAI

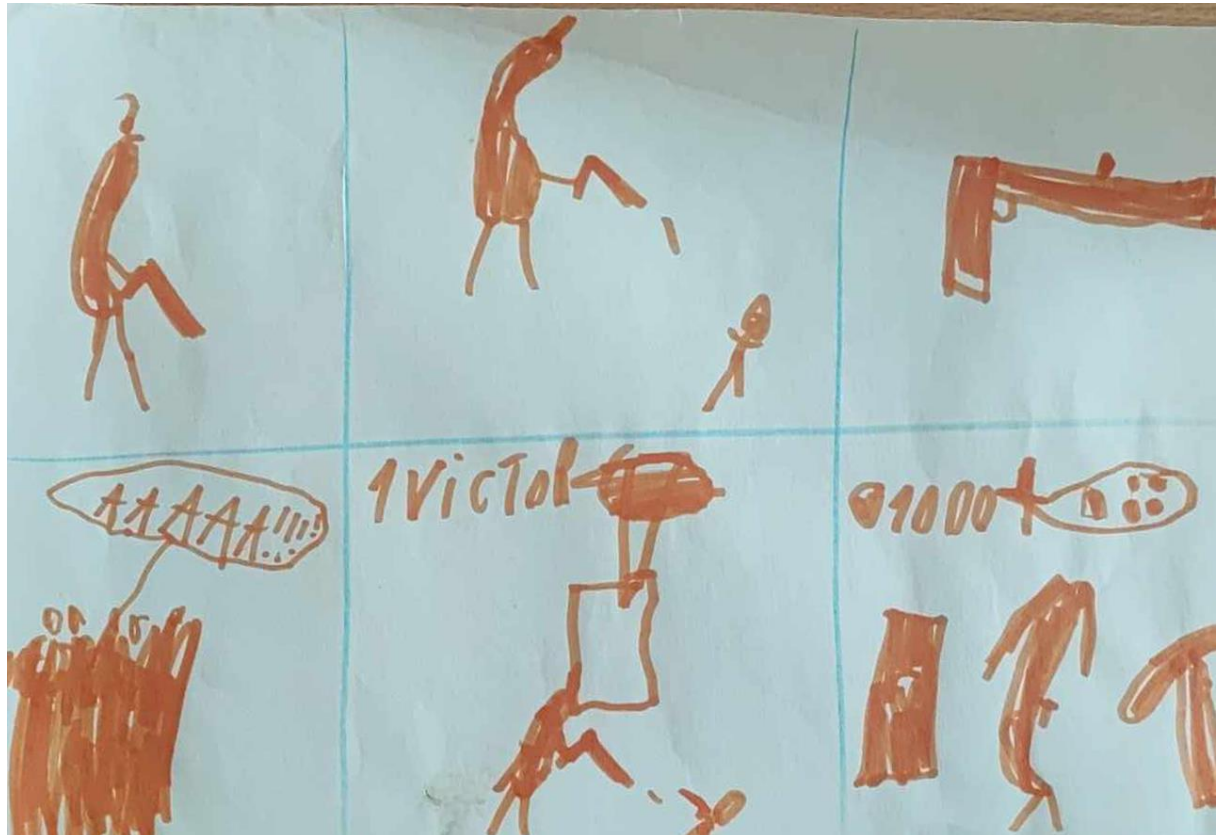
1 priedas. Vaikų emociniai įsivertinimai

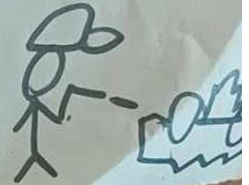
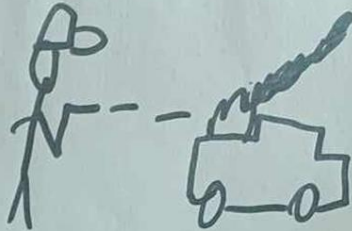
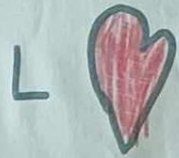

2 priedas. Ph modelis. Istoriju kūrimas

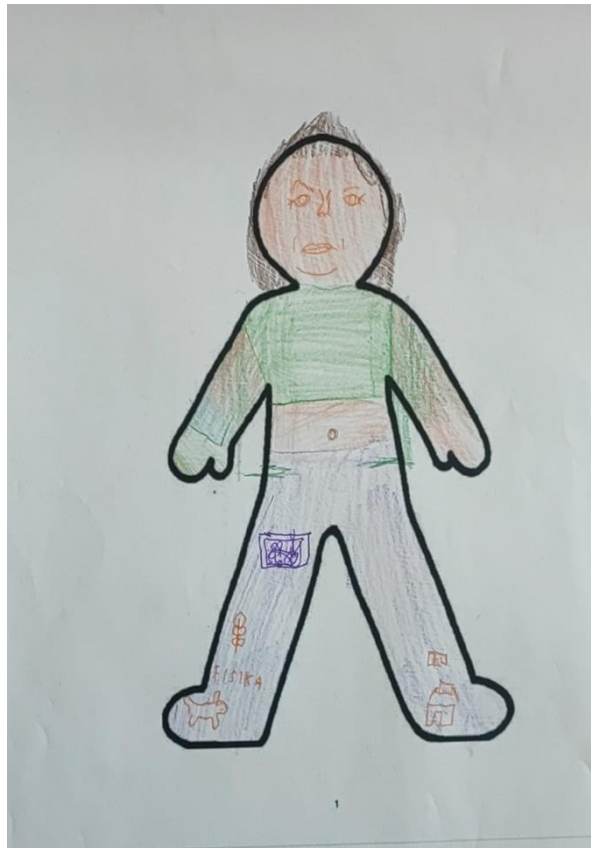

5H03W

3 priedas. Partnerio portreto piešimas

4 priedas. Tėvų sutikimas

***** mokykla

Tėvų sutikimas

(data)

Vilnius

Aš, _____ (vardas, pavardė), sutinku, kad mano sūnus/dukra _____ (vardas, pavardė) dalyvautų Vilniaus Universiteto Medicinos fakulteto Psichiatrijos klinikos Menų terapijos kurso studentės Saulenės Taurosevičiūtės kokybiniame tyrime. Jo metu vaikų grupei bus vedami dramos terapijos užsiėmimai.

Tyrimo duomenų rinkimo būdai: interviu, stebėjimas, fokus grupės aptarimai (vaikai dalijasi užsiėmimų įspūdžiais, jie užrašomi), taip pat papildomi duomenų rinkimo būdai – piešiniai, vaikų užrašai.

Dalyvavimo tyrime trukmė: 1 val per savaitę (11 terapinių sesijos). Sesijos vyks antradieniais, lapkričio 14- kovo 22 dienomis. Klasė bus padalinta į dvi grupes. Pakaitomis viena grupė eis į pamoką, kita- į dramos terapijos užsiėmimą.

Jei bus imamas, interviu bus įrašomas į diktofoną. Tyrime bus užtikrinamas dalyvių anonimiškumas ir konfidencialumas, interviu metu surinkti ir analizės metu apibendrinti duomenys naudojami tik studijų tikslais.

Vaiko duomenys

Vardas, pavardė _____

Gimimo data _____

Klasė _____

Tėvų/globėjų duomenys

Vardas, pavardė _____

Telefono numeris _____

Elektroninis paštas _____

Tėvų/globėjų parašas _____